

ივ. ჯავახიშვილი.

სოციალური ბრძოლის ისტორია საქართველოში

IX-XIII საუკუნეებში

სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

19

ტ ფ ი ლ ი ს ი

34

კორექტორი ვ. გიორგობიანი მთავლიტის რწმუნ. № 19
წარმოებას გადაეცა 2/VII-34 შეკვეთა № 230
დასაბეჭდ. ხელმოწ. 16/VIII-34 ტირაჟი – 3.000

სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბა

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	გვ. I
სარჩევი	„ II
შემოკლებული ან ქარაგმიანი სათაურების განმარტება თავი პირველი. ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოებისა და ბრძოლის ანარეკლი IX – X ს.ს. საისტორიო თხზულებებში.	„ III 1
თავი მეორე. მემამულისა და მონასტრის მიწების მითვი- სების ცდა სოფლის მოსახლეობისაგან.	6
თავი მესამე. უთანხმოება და ბრძოლა საეკლესიო მისა- ცემლების გამო ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა მრევლსა და სამღვდელეობას შორის 1218 წ.	9
§ 1. ამ ამბის შემცველი წყარო: ეტიფანე კათოლიკოსის 1218 წ. განაჩენი	9
§ 2. ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა მრევლსა და ხუცესთა შორის ამტყდარი ბრძოლის მიზეზი და მიმდინარეობა.	11
§ 3. ეტიფანე კათოლიკოსის მიერ 1218 წ. ამ უთანხმოების გარჩევა და მსჯავრის დადება.	13
§ 4. ეტიფანეს განაჩენში მრევლის მისაცემელთა შორის დასახელებული წაღებას საწირავისა და შოლტის რეალური მნიშვნელობა.	17
თავი მეოთხე. ბრძოლა საქართველოს ეკლესიასა და მთავ- რობას შორის საეკლესიო მიწების გამო.	21
§ 1. ეკონომიურ-ფინანსური კრიზისის საქართველოში XIII ს. შუა ათეულებში.	21
§ 2. მთავრობის ღონისძიება ამ კრიზისის შესანელებლად, მისი არსება, დანიშნულება და უფლებრივი საფუძველი.	24
§ 3. ამ სოციალურ-ეკონომიური გეგმისა და ღონისძიების თაოსანის ვინაობა.	28
§ 4. მთავრობის მიქმედებით გამოწვეული საეკლესიო უწყების გულისწყრომა და ბრძოლა მის გასაქარწყლებლად.	33
§ 5. ბრძოლით დამყარებული ვითარება მაშინდელ საქართ- ველოში.	38
§ 6. 1263 წ. საეკლესიო კრების დადგენილება, მეფისადმი წარდგენილი მოხსენება და ულტიმატუმი.	40
§ 7. შურისძიება მარცხისათვის.	55

II

შემოკლებული და ქარაგმიანი სათაურების განმარტება.

И. А. Р. – Известия Академии Наук (რუსეთის სამეც-
ნიერო აკადემიის უწყებანი).

საისტ. მოამბე – საისტორიო მოამბე. საქართველოს ცენტრ-
არქივის ორგანო.

ქ~კბი – თ. ჟორდანიას, „ქრონიკები და სხვა მასალები“.

ქ~ლი – ქართული.

ც~დ გვ~ლ ხანძთელისად – ცხორებად გრიგოლ ხანძთელისად,
პროფ. ნ. მარრის გამოცემა.

ც~დ სრპ~ნ ზრზ~მლსდ – ცხორებად სერაპიონ ზარზმელისად,
მ. ჯანაშვილის გამოცემა.

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა .

წინამდებარე წიგნი დამოუკიდებელი ნაშრომი კი არ არის, არამედ ამოღებულია ჩემი „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ ჯერ გამოუქვეყნებელი სათანადო წიგნებითგან. ამიტომ მისი შინაარსის მთელი სისრულით გასაგებად აქა-იქ იმ ცნობების გათვალისწინება იყო საჭირო, რომელიც იმ წიგნებში მომეპოვება. მაგრამ, რაკი „საქ. ეკონ. ისტორიის“ ბეჭდვა ფერხდება და იმ წიგნების გამოქვეყნებას, საითგან სოციალური ბრძოლის IX-XIII ს. ს. ამბები მაქვს ამოღებული, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ ბევრი დრო მოუნდება, საქართველოს ზოგადი ისტორიისათვის-კი ამ ფაქტების ცოდნა საჭირო, ამიტომ ამ ნაწილების „საქ. ეკონომ. ისტორიითგან“ დროებით ამოღება და ცალკეულ პატარა მონოგრაფიად გამოქვეყნება ვამჯობინე. რაკი იგი დიდი წიგნის მხოლოდ პატარა ნაწილია, ბუნებრივია, რომ მას მთლიანობა აკლდეს, მაგრამ სხვა გზა არ იყო. იმედი მაქვს, რომ ამ სახითაც აქ მოთხრობილი ამბები მკითხველისათვის საინტერესო იქნება, საქართველოს XIII ს. შესწავლასაც, რომლის შესახებ „ქართ. ერის ისტორიის“ III წიგნის გამოქვეყნება აქამდის ვერ მოვახერხე, ცოტად მაინც ხელს შეუწყობს. ვითარცა „საქ. ეკონ. ისტორიის“ ნაწილი, წინამდებარე წიგნში მონათხრობი ტფილ. სახ. უნივერსიტეტიდან 1918 – 1928 წ-მდე არა ერთხელ და საისტორიო საზოგადოებაშიც ორი მოხსენების სახით მქონდა წაკითხული.

ივ. ჯავახიშვილი.

1934. 24. VII.

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი .

ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოებისა და ბრძოლის ანარეკლი IX-X ს. ს. საისტორიო თხზულებებში.

„ქართული სამართლის ისტორიაში“ მოთხრობილი გვაქვს იმ ხანგრძლივი საყურადღებო ბრძოლის მიმდინარეობა, რომელიც საქართველოში IX-XII ს. ს.-ში იყო როგორც წოდებრივობის გარშემო, ისევე ხელისუფლების გამოც (იხ. წიგნი II, ნაკვეთი 2, გვ. 63 – 107, 123 – 186). იქვეა აღნიშნული მაშინდელი იდეალებიცა და მომდგრებაც საკუთრებასა და შრომაზე (გვ. 33 – 62 და 92 – 107). ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოება და ბრძოლა-კი „საქართველოს ეკონომიურ ისტორია“-ში გვაქვს განსახილველი. მაინც გასაშუქებლად უხვი ცნობების იმედი არ შეიძლება რომ ადამიანს ჰქონდეს. უნდა გვახსოვდეს, რომ საისტორიო თხზულებებში, თუ საერო იყო, ავტორებს

მიზნად მაშინდელი პოლიტიკური ამბების მოთხრობა ჰქონდათ დასახული, ხოლო, თუ საეკლესიო იყო, არც მათ დამწერთ, არც მათ წამკითხველთ, ცხადია, მაინცდამაინც სოციალური ბრძოლის ამბები არ აინტერესებდათ. ამიტომაც არის, რომ ასეთ ძეგლებში ამ საკითხის შესასწავლად იშვიათად თუ მოიპოვება ხოლმე ცნობები.

ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებულ უთანხმოებასა და ბრძოლაზე ყველაზე მეტად ცნობები, რასაკვირველია, საბუთებში იქნებოდა, მაგრამ სამწუხაროდ X ს.-დე ჯერ არც ერთი საბუთი არა ჩანს გადარჩენილი და XI ს.-ითგანაც ძალიან ცოტაა შერჩენილი მით უფრო ძვირ-

ფასია ყოველი ცნობა, რომელიც ამა-თუ-იმ ძეგლში, თუ საბუთში მოგვეპოვება. მაგრამ ეს რამოდენიმე ცნობაც აქამომდე შეუმჩნეველი და გამოუყენებელი იყო.

ზემოაღნიშნულ გარემოებათა შემდგომ, ვგონებ ცხადი უნდა იყოს, რომ ქვემოთ XI-XII ს/-მდე შესაძლებელია სოციალური ბრძოლის მხოლოდ ცალკეულ ეპიზოდებზე იყოს საუბარი.

მონასტრების დამაარსებელთა ცხოვრების ავტორებს აღნიშნული აქვთ, რომ ჩვეულებრივ ერის-კაცნი მეტადრე სხვილი მემამულე აზნაურნი, ახალი მონასტრების აგებასა და სამონასტრო მეურნეობის აღორძინებას ყოველნაირად უწყობდენ ხელს. უფრო ნაკლები ცნობები მოიპოვება მდაბიო ხალხის განწყობილების შესახებ, მაგრამ აქაც ჩვეულებრივ თანაგრძნობაზეა ხოლმე საუბარი. ასეთ შემთხვევაში-კი, უეჭველია, ინტერესთა წინააღმდეგობის გამო, ზოგჯერ შესაძლებელი იყო უთანხმოება და მტრობაც-კი ჩამოვარდნილიყო, რათგან, ცხადია, რომ, რაც უნდა ძლიერი ყოფილიყო ქრისტიანული რწმენა, როდესაც მონასტრის გაშენება მათ რაიმე განსაცდელს უქადდა, ეს გრძნობა მათი ეკონომიური ინტერესების შელახვით გამოწვეულს გულისწყრომას ვერ დახშავდა. მართლაც, მახლობლად მდებარე დაბა-სოფლების მკვიდრთ შორის მონასტრების გაშენებას ყოველთვის აღტაცება არ გამოუწვევია.

ამის გამომმჟღავნებელი ორიოდე ამბავი ბ. ზ ა რ ზ - მ ე ლ ს აქვს მოთხრობილი.

იმ მიწა-წყლის პატრონმა მთავარმა, სადაც სერაპიონი თავისი მონასტრის გაშენებას აპირებდა, თურმე სერაპიონს განუცხადა: „მე არა მშურს ადგილი ესე“ და იმაზე უკეთესს აძლევდა კიდევაც (ც ̄ ა ს რ ̄ ჳ ნ ზ რ ̄ ჳ მ ლ ს დ, 14). ის თურმე ეხვეწებოდა: „არიან ადგილნი მრავალნი და კეთილნი და ნაშენებითა ღონიერნი“, სადაც თქვენ „ადგილნი

და შესავალნი და ყოველი საწმარი უხუებით გექმნებათო (იქვე, 15). ამ მთავარმა თავის ხელქვეითებს უბრძანა კი-

დეც: სადაც-კი რა მოეწონოთ, ამ ბერებისათვის მიწყა-
ლობებია და, რაც-კი „განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე შე-
მოწერით შემოვლონ, მიმიცემია მათდა“-ო (იქვე, 15).

მაგრამ იქაური მცხოვრებნი, მონადირენი და ზო-
გიერთი სოფლელნი, სრულებით ასეთი სტუმართმოყვარე
და ბერთა-მოტრფიალე არ აღმოჩენილან. საკმარისი ყო-
ფილა, რომ სერაპიონსა და მის თანამგზავრებს სამონასტ-
როდ ადგილი დაბა ძინძეთის ტყეში ამოერჩიათ და მცირე
ტალავრის, ანუ კარავის შენება დაეწყეთ, რომ სოფლე-
ლებს მაშინვე მათთვის წინააღმდეგობა გაეწიათ. ისტორი-
კოსის სიტყვით, „**ეუწყა რამ უფალსა მის დაბისასა, ვი-
თარმედ უცხოთა ვითთამე მონაზონთა ნებავს ადგილსა
მას აღშენებად მონასტერი**“, ეს ამბავი მასაც და იქაურ
მცხოვრებლებსაც, თურმე, ვერაფრად მოსწონებიათ, მათი
იქ ჩასახლებაც სრულებით არ სდომებიათ, ეს „**მათ არა
ინებეს**“-ო.

ბ. ზ ა რ ზ მ ე ლ ი ს სიტყვით, ასეთი არაჩვეულებრი-
ვი ამბავი ვითომც მხოლოდ იმიტომ უნდა მომხდარიყო,
რომ ამ დაბის პატრონი და მცხოვრებნი „იყვნეს ყოვლი-
თურთ მკვეცბრივ, უწირავ და ბოროტ“. მათი მტრული
განწყობილების ნამდვილი მიზეზი კი, რასაკვირველია, ის
ბუნებრივი შიში იქნებოდა, რომ მონასტერს მთელი მახ-
ლობელი მიწა-წყალი, მათ შორის მათი საკუთარი ადგი-
ლებიც, ხელთ არ ჩავარდნოდა.

აღსანიშნავია, რომ სოფლელთა მტრული გრძნობა
და აღშფოთება იმდენად დიდი ყოფილა, რომ, ბ. ზ ა რ ზ -
მ ე ლ ი ს ა ვ ე ცნობით, ბერთა იქ დასახლების წადილის
გამო, „**ზედა მიეტევნეს მათ**“, ბერებს მივარდნენ ისე,
რომ ისინი იბულებულნი ყოფილან იმ ადგილითგან „და-

სავალით მისსა ვითარ ორ მილიონ“-ის¹ სიშორეზე
წასულიყვნენ „**ადგილთა ყოვლად ტყე[ან]თა და უვალ-
თა კაცთა მიერ**“ (ც~ი სრპ~ნ ზრზ~მლსდ, 8-9).

ასევე უკმეხად და მტრულად დაჰხვედრიან ადგილობ-
რივი მკვიდრნი ზარზმის პირველ დამაარსებელთ მაშინაც,
როცა ისინი „**მიიწინეს შესაკრებელსა ორთა მათ წყალ-
თასა**“, სადაც მდგარა „**წისქვილი, სახლი რამე შესაკ-
რებელსა მას შუა წყალთასა, რომელსა სამმო ეწოდებო-
და**“. როდესაც ბერებს სამონასტრო სამფლობელოს „გა-
რეშეწერით“ შემოსაზღვრა უნდოდათ, მაშინვე იმ დაბის
მცხოვრებთ წინააღმდეგობა გაუწევიათ. ეს შემთხვევა ერთ
თანამგზავრთაგანს ასე აქვს აღწერილი: როდესაც „**ჩუენ
გუენება**“, რომ „**გარეშეწერით შემოვლოთ სიმგრგულე
მათ ადგილთა . . . , გუზილნეს რამ კაცთა მის დაბა-
წისქვლისათა, იწყეს ყენებად ჩუენდა და, ვითარცა ცოფ-
ნი, წინარბიოდეს**“ გზის გადასალობადაო (ც~დ სრპ~ნ
ზრზ~მლსდ, 16).

ცხადია, რომ ზემოაღნიშნული შემთხვევები ასეთი უთანხმოებისა და მტრული განწყობილების ერთად-ერთი მაგალითი არ იქნებოდა. ამაზეც ხომ არა გვეცოდინებოდა რა, ბასილ ზარზმელს ეს ცნობები წმინდანის, სერაპიონ ზარზმელის, ცხოვრებაში რომ არ შეეტანა. ვინ იცის, სხვა წმინდანთა და სამონასტრო, თუ საეკლესიო ქართველ მოღვაწეთა ცხოვრების აღწერილობას რომ ჩვენამდის მოეღწია, ეგების რამოდენიმე კიდეც ასეთივე შინაარსის სხვა ცნობებიც შეგვძენოდა. ამიტომ, თუ მომავალში ზოგი ამ დაკარგულ წყაროთაგანი აღმოჩნდა, შესაძლებელია ამ საკითხის გასაშუქებლად კიდევ ახალი ამბები გავგვეო.

თუ ზემოაღნიშნულ გარემოებას გავითვალისწინებთ და გვეხსომება, რომ მონასტრებსა და მახლობელ ადგილობ-

¹ მანძილის საზომის სახელია.

რივ მოსახლეობას შორის ზოგჯერ ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული უთანხმოება და მტრობაც-კი ყოფილა, მაშინ შესაძლებელია ზოგი აქამდე გაუგებარი ცნობაც გასაგები გახდეს. მაგალითად, საფიქრებელია, რომ გრიგოლ ხანძთელის მოწინააღმდეგემ და დაუძინებელმა მტერმა, უკანონო გზით გაეპისკოპოზებულმა, ცქირმაც ხანძთის მონასტრისა და ადგილობრივ მცხოვრებთა ეკონომიურ ინტერესთა წინააღმდეგობითა და უკმაყოფილებით ისარგებლა, როდესაც მან იმ დროისათვის იმდენად არაჩვეულებრივი და მკვრეხელობად მიჩნეული საქმე მოაწყო, რომ **„შეკრიბა ერი ანჩისაჲ და წარავლინა დარღვევად ხანძთისაჲ“**. წაქეზებული სოფლელნი თურმე „აღმოსვლასა ოდენ მზისასა მივიდეს“ ხანძთას მონასტრის დასანგრევად (გ. მერჩული, ც~დ გ~ლ ხნძ~თლსდ, გვ. 43, სტრ. 46 – 50).

ანჩელთა ასეთი, იმ დროისათვის სრულებით გაუგონარი, განზრახვა და გადაწყვეტილება მათს უკიდურეს გულისწყრომასა და მღელვარებას ამჟღავნებს. ცქირს ხალხის მონასტრისადმი სამტროდ ასე სწრაფად აყოლიება არ შეეძლო, რომ ამისთვის ნიადაგი უკვე მომზადებული არ ყოფილიყო. ანჩელთა გადაწყვეტილების დაუნდობელი სიმკაცრე გვაფიქრებინებს, რომ აქაც მტრობა აგრარულ ნიადაგზე უნდა ყოფილიყო აღმოცენებული.

მონასტრებსა და თვით მათ შეძლებულ მეზობლებს შორისაც ყოველთვის კეთილი განწყობილება არ ყოფილა. ამას თუნდაც ის ერთი საგულისხმო ცნობაც ამტკიცებს, რომელიც გ. მერჩულს აქვს მოთხრობილი. მისი სიტყვით, გრიგოლ ხანძთელის მოწაფის „ხანძთას ეპიფანწს მამობასა იყო ვინმე კაცი მდიდარი ანჰკორას“, **რომელსაც სახელად თურმე წერტა ეწოდებოდა**. მას თხები ჰყოლია და სადაც „თხათა მისთა სადგური ყოფილ არს“, იმას შემდეგშიაც, ჯერ კიდევ გ. მერჩული ს დროსაც-კი,

წერელს აღნიშნული აქვს, რომ „მას ჟამსა კაცი იგი მო-
მონაზონთათვს მკსინვარედ იყო“ (გვ. პა, § პე). ბერებზე
გადამტერება შესამლებელია თხათა სამოვრების გამო ყო-
ფილიყო ამტყდარი.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე .

მემამულისა და მონასტრის მიწების მითვისების ცდა სოფლის მოსახლეობისაგან.

თუ ამ ხანაში, როდესაც, როგორც ცნობილია, ეკლე-
სიას ხალხზე უდიდესი გავლენა ჰქონდა, მაინც მოსახლეო-
ბასა და მონასტრებს შორის ეკონომიურ ნიადაგზე უთანხ-
მოება და მტრობაც-კი ჩამოვარდნილა, ცხადია, რომ წო-
დებათა და კლასთა შორისაც ამავე მიზეზით მაშინდელსა
და მერმინდელ საქართველოში უთანხმოებაც არა ერთხელ
მოხდებოდა, ბრძოლაც გაჩაღდებოდა და მტრობაც იქმნე-
ბოდა ჩათესლებული. მაგრამ, იმდროინდელი წერილობი-
თი ძეგლების მომეტებული ნაწილის დალუპვილობისა და
გადარჩენილ ხელთნაწერთა ჯეროვნად შეუსწავლელობის
გამო, ზემოაღნიშნული მოსაზრების დამადასტურებელი
მაგალითი, ერთს გარდა, ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება.
იმ ერთადაც კორიდეთის სახარებაში მინაწერის სახით და-
ცულს იმ საბუთს ვგულისხმობ, რომელზედაც „ქართული
სამართლის ისტორია“-ში უკვე მქონდა სისხლის სამართ-
ლის თვალსაზრისით საუბარი (იხ. II, 2 ნაკვ., გვ. 313 – 315).
იქვეა მოყვანილი ამ საბუთის მთელი ტექსტიც, ისე რომ
მისი გამეორება აქ აღარ დაგვჭირდება.

ს. კორიდეთის მახლობელ პატრონს მურვანს ს. თიხ-
ჩეთში მამული ჰქონია, რომელიც, როგორც ჩანს, უკაც-
რიელი ყოფილა. ეს უძრავი საკუთრება მურვანს კორიდე-
თის მონასტრისათვის შეუწირავს იმ პირობით, რომ მისთ-

ვისა და აგათისათვის, რომელიც საფიქრებელია მისი მეულ-
ლე იქნებოდა, სამარადისო ხსენება და აღაპი გადაეხადათ.
ამ შეწირულების უფრო მეტი დაცულობისა და დაუკარგ-
ველობისათვის მურვანს თავისი შეწირულობის წიგნი კო-
რიდეთის სახარებაში დაუწერელ თავისუფალ ფურცელზე
დაუწერია. თავითგანვე, თუ შემდეგში, ამ შეწირული მი-
წებით თურმე ს. თიხჩეთის მცხოვრებნი სარგებლობდენ,
რა თქმა უნდა, გარკვეული ყოველწლიური გამოსადებ-
ლით. მაგრამ შემწირველის შვილისშვილისა, ან და სხვა

ერთერთი შთამომავლის, მურვანადვე სახელდებულის, დროს თიხჩელებს ეს მიწები მოულოდნელად თავიანთ საკუთრებად გამოუცხადებიათ. კორიდეთის მონასტერს რომ თავისი შელახული უფლება აღედგინა და სასამართლოში დაემტკიცებინა, რომ მითვისებული მიწები, შეწირულების გზით მიღებული, კორიდეთის მონასტრის ქონებაა, უნდა თვით შეწირულობის წიგნის დედანი წარედგინა. მაგრამ, როდესაც ბერებს კორიდეთის სახარება, სადაც ეს საბუთი იყო ჩაწერილი, ხელში აუღიათ და გაუშინჯიათ, შეწირულობის წიგნი ვეღარ უპოვიათ: მთელი ფურცელი ამოჭრილი და მოპარული ყოფილა.

რაკი შეწირულობის წიგნი მოპარული აღმოჩნდა და შეწირული მიწაც მონასტერს უნდა დაჰკარგოდა, ამიტომ, ან შემწირველის კანონიერ მემკვიდრეს მონასტრისათვის თავისი წინაპრის შეწირულების უცილობელი მფლობელობის საშუალება უნდა მიეცა, ან და მონასტერი მისი წინაპრის საუკუნო სახსენებელს მოსპობდა. ქართული სამართლით, შეწირულება შენაწირვეის მიმღების მხოლოდ პირობითს ქონებად ითვლებოდა, საკუთრების უფლება-კი შემწირველის მემკვიდრეებს ეკუთვნოდათ (იხ. ჩემი „ქართ. სამართ. ისტ.“ II, 2 ნაკვ., გვ. 437 – 438 და 409 – 411). მურვანსაც ამ საქმეზე უნდა თავი გამოედვა.

7

მურვანი-კი რომ ამ საქმის გამორკვევას შესდგომია, ცხადი გამხდარა, რომ შეწირულების წიგნის ამოჭრა და მოპარვა ს. თიხჩეთის მთელი მოსახლეობის გადაწყვეტილებით უნდა ყოფილიყო მოწყობილი იმ მიზნით, რომ ამ მიწების სოფლისაგან დაპატრონებისა და საკუთრებად გამოცხადების წინააღმდეგ არც მონასტერსა და არც შემწირველის მემკვიდრეს სასამართლოში წერილობითი საბუთის წარდგენის საშუალება არ ჰქონოდა. ამნაირად ამ შემთხვევაში მემამულის მიწების გლეხთაგან დაპატრონების მცდელობა ყოფილა.

რაკი საბუთის ამოჭრა და მოპარვა მთელი სოფლის თაოსნობით ისე საიდუმლოდ ყოფილა მოწყობილი, რომ მურვანს ამის ფიზიკური ამსრულებელის ვინაობის გამორკვევა ვერ მოუხერხებია, მთელი სოფლის წინააღმდეგ მოქმედება-კი მურვანს, როგორც ჩანს, არ მოუხურვებია, თუ ვერ გაუბედნია, ამიტომ მურვანს თიხჩელებთან შეთანხმება უმჯობინებია. თიხჩელები მურვანის პირობებს დასთანხმებია, რათგან თიხჩეთის ეს მიწები, ამ ახლად დადებული პირობის ძალით, ამიერიტგან უკვე მათ ქონებად ხდებოდა მამულობით იმ პირობით, რომ მონასტრისათვის 50 ბოტინატი უნდა ეძლიათ სააღაპოდ, კორიდეთის მონასტერს-კი ეს ქონება უნდა სამარადისოდ დაეკარგა. თიხჩელებს უფლება ჰქონდათ მაინც კმაყოფილი ყოფილიყვნენ, რათგან, თუ ეს მიწები მთლიანად ვერ დაისაკუთრეს,

უკვე უცილობელ ქონებად მიიღეს მაინც.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე .

**უთანხმოება და ბრძოლა საეკლესიო მისაცემლების
გამო ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა
მრევლსა და სამღვდელოებას შორის 1218 წ.**

§ 1. ამ ამბის შემცველი წყარო: ეტიფანე კათოლიკოზის
1218 წ. განაჩენი.

1910 წელს ზაფხულში, ანისში გათხრის დროს, აკად. ნ. მარრმა ქვებზე ამოჭრილი ქართული ასომთავრული დიდი წარწერა აღმოაჩინა, რომლის ტექსტი ფოტოტიპირი სურათით, რუსული თარგმანითა და პატარა მოხსენებითურთ იმავე წელს რუს. სამეც. აკადემიის უწყებებში გამოაქვეყნა (იხ. Изв. Акад. Наук. 1910 გვ. 1433 – 1441: „Надпись Епифания, Католикоса Грузии“). ახლად ნაპოვნი ძეგლი ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განაჩენი გამოდგა. რაკი სხვადასხვა ქვებზე ამოჭრილი ეს გრძელი წარწერა, დაშლილი აღმოჩნდა, ამიტომ, მიწითგან ყველა ქვების ამოღების შემდგომ, აკად. ნ. მარრს ამ ქვების თავდაპირველი რიგისა და წარწერის ტექსტის აღდგენა მოუხდა, რაც ადვილი საქმე არ იყო. ქვების სათანადოდ დალაგებისა და წარწერის წაკითხვის შემდგომ, უმთავრესი ყურადღება მან ამ ძეგლის პალეოგრაფიულ დახასიათებას მიაქცია (გვ. 1433 – 1437). მერმე მის მოხსენებაში ამ წარწერის ქართ. ტექსტი და რუს. თარგმანია მოყვანილი (გვ. 1437 – 1439) და სულ ბოლოს ორნახევარ გვერდზე (1439 – 1442) მოკლედ ამ ძეგლის სხვადასხვა-მხრივს მნიშვნელობაზეც არის ნათქვამი. არსებითად ამ წარწერის შინაარსს აკადი ნ. მარრი არ შეკხებია, არამედ მხოლოდ ზოგადად აღნიშნულია, რომ ქართ. ეკლესიის რეფორმების ისტორიისათვისაც საინტერესოა (გვ. 1441).

9

იმისდა მიუხედავად, რომ ამ ძეგლის აღმოჩენის შემდგომ უკვე ბევრმა დრომ განვლო, იგი აქამომდე შეუწყველელი და გამოუყენებელია, მას-კი იმდენად **საქართველოს** საეკლესიო რეფორმებისათვის არა, რამდენადაც **სოციალური მოძრაობის ისტორიისათვის** აქვს მნიშვნელობა.

რაკი რუს. სამეც. აკადემიის ის ორგანო, რომელშიც ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განაჩენის ტექსტია დაბეჭდილი, ჩვენში ძნელი საშოვნელია, და რათგან იგი, როგორც აღნიშნული მქონდა, განსაკუთრებით საყურად-

ღებო წყაროა, ამიტომ, რომ ეს ძეგლი ყველასათვის მი-
საწვდომი გახდეს, ამ წარწერის ტექსტი აქვე მომყავს
მთლიანად ისევე, როგორც აკად. მარს თავის ზემო-
დასახელებულ ნაშრომში გამოქვეყნებული აქვს.

ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. წარწერა:

1 იტყუს ჳმად საღმრთოდ: „უსასყიდლოდ მიგიღიეს,
2 უსასყიდლოდ მისცემდით“, ესე იგი არს, გეტყუს || ღმერ-
3 თი უკვდავი: ჩემდა რაჲ-მე გიცემიეს მადლისა მისთუს,
4 რომელი ჩემგან მიიღეთ? თქუნცა ჳყიდდით დიდსა ||
5 მადლსა ჩემგან უსყიდულსა. უკუეთუ მე უსასყიდლოდ
6 მომიცემიეს, არცა თქუნგან ჳერ არს სყიდაჲ ლოც ||
7 ვათა ერისა მიმართ. აწ, სასონო ჩემო ანელნო ხუ-
8 ცესნო, ნუ იქნებით დასაბრკოლებელ სიტყუათ და ნუ-
9 ცა გარდაჯდებით მოციქულთ მცნებასა ცუდისა და წარ-
10 მავალისათუს. ყოვლად უწეს || [ო] არს აღებაჲ თქუნ-
11 განცა გურგუნთა კურთხევისათუს ასისა დრამისა... || ...
12 არსთ ძალი ედვას, ჳური აჳამოს. ეგრეთვე მკუდრისათუს,
13 რომელი ჳირს... || ...უფრო შესჳირდების მისისა სული-
14 9 საჲ. ეგდენივე ასისა ტფილურისა მიეცეს და... || ჳური
15 აჳამოს და სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრად. ყოველი მისაცემელი
16 მდ[დელთა უბრკოლ]ებელი იყავნ თქუნდა მოსაცემლად.
17 მკუდრნო ამის ქალაქისანო ქართველნო. რ...ცა..[იგი] ||

10

პირველად დიდად პატივცემდით მდღელთაგან გიჳ-
12 მს ლოცვაჲ და წირვაჲ. ნუ გეწყინების მათთუს ძა[ლი] || -
13 საებრი მისაცემელი. უფროსად მხიარულებით მისცემდით,
14 თუნიერ დაჳირებისა. რამეთუ მხია[რ] || ულებით მი-
15 საცემელი უყ<უ>არს ოჯვალსა. და თქუნ გიყ<უ>არდენ
16 ვითარცა მამანი სულიერნი და მათ უყ<უ>არდით ვ[ითარ-
17 ცა] || შვილნი სულიერნი. ლოცვასა ნუცა თქუნ დააკლ-
18 დებით და ნუცა თქუნ. ყოველსა ჳედა უფროსად საღმრ-
19 თოდ [იგი] || სიყ <უ>არული ერთმანერთისაჲ მოიგეთ და
20 ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათაჲ. ესე მე
21 ეტიგ || ანეს კათოლიკოზსა ჩემითა ჳელითა დამიწერია,
22 ოდეს ანის ეკლესიანი ვაკურთხენ. ტფილური ასი დრამა ||
23 იგი იყოს: დანგი ერთი გ მიეცეს. და ჳროხის ტყავი
24 რომელ ერთობ წაგიღია აჳამდის, აწ საწირავად || ვე
25 მისცემდით თუთო შოლტს. და ჩუენ საეკლესიოთა წეს-
26 თაგან რად შევიცვალებით? ვინცა ესე ჩემი გა[გე] || -
27 ბული შეცვალოს, არ... ბრძანებაჲ ღმრთისაგან და მის-
28 თა წმიდათაგან ქორონიკონსა ჳლჳ.

20

*მ.ქ. ი.წ. ხა ატ.რ. წიქიერ ხრ[ხეოაქხა ხაქ]ა[ლი]-
აჲს. ხა ჳარამ ამქრაქ დაოაქხა ქლაქსა, ირ
ქაქსაქქლაქსა ჳრამანჳ ხე...*

§ 2. ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა მრევლ-
სა და ხუცესთა შორის ამტყდარი ბრძოლის მიზეზი და
მიმდინარეობა.

1218 წ. ოდნავ ადრე ანელ ხუცესთ ანისის ქართ-
ველ და ქალკიდონიან სომეხ სამწყსოსათვის საეკლესიო
მისაცემლების ოდენობა გაუდიდებიათ: გვირგვინთა კურთ-
ხევისა და მიცვალებულის დამარხვისათვის, მაგ., თურმე 100

11

დრამას თხოულობდენ და იღებდენ კიდევ. სხვა მისაცემ-
ლებიც, როგორც ეტყობა, საგრძნობლად გადადებული
ყოფილა.

ანისში მღვდლებისაგან ჯვარისწერისა და დამარხ-
ვისათვის შემოღებულ ნიხრს, 100 დრამას, ანისის ქართ-
ველნი და ქალკიდონიანი სომეხები აუღელვებია და ამ ნია-
დაგზე ჩამოვარდნილ უთანხმოებას მათ შორის წინათ არ-
სებული მშვიდობიანი დამოკიდებულება მეტად გაუმწვავე-
ბია. **ნებაყოფლობით და ხალისიანად, „თუნიერ დაჭირე-
ბისა“, მრევლს ხუცებისათვის ამოდენი ფულის მიცემა
არ ჰსურდა, ამიტომ მღვდლებს, როგორც ეს ეტიფანე
კათოლიკოზის დარიგების შემცველი წარწერითგანა ჩანს,
თავიანთი ნიხრის კვალობაზე გასამრჯელოს მისაღებად
„დაჭირების“-ათვის მიმართვა უხდებოდათ ხოლმე. ფე-
ხის დაჭერა-კი სხვისი უკიდურესი გაჭირვებით სარგებლო-
ბას ჰგულისხმობს. მწყემსისაგან თავის სულიერი შვილე-
ბის, სამწყსოს წევრთადმი, ამისთანა მოპყრობა, რასა-
კვირველია, საკადრისი საქციელი არ იყო და სიძულვილის
მეტს მრევლში ხუცესს არაფერს მოუხვეჭდა.**

რათგან ამ ნიხრით სამწყსოს წევრთა ქონებრივი
ინტერესი ერთნაირად ილახებოდა, ამიტომ ამოდენი ფუ-
ლის გამოღების მომთხოვნელი მღვდლებისათვის წინააღმ-
დეგობა, როგორც ეტყობა, ყველას გაუწევია. ამის წყა-
ლობით დამოკიდებულება უფრო გამწვავებულა და ხუ-
ცესნი და მრევლი ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად ქცეულან.
ამის საპასუხოდ მრევლს თავიანთ ხუცესთათვის წინანდე-
ბურად „ყოველივე მისაცემელი მღდელთა უბრკოლებე-
ლი“-კი არ დაუტოვებია, არამედ იმასაც თავის მხრით
ყოველგვარი საშუალებით მისაცემლების გამოღების დაბრ-
კოლება დაუწყია.

ამ ორ მტრულად განწყობილ ბანაკს შორის დამო-
კიდებულება იმდენად გამწვავებულა, რომ ბრძოლა თვით

ეკლესიაშიც-კი შეჭრილა და უკმაყოფილების ნიშნად, ხან, ზოგ ეკლესიაში, თურმე მრევლი არ დადიოდა თავის მოძღვრის წირვა-ლოცვაზე, ზოგან კიდევ, სამწყსოზე სასურველი გავლენის მოსახდენად და მაღალ ნიხრზე დასათანხმებლად, თვით ხუცესი აკლებდა ხოლმე მრევლს წირვა-ლოცვას.

§ 3. ეტიფანე კათოლიკოზის მიერ 1218 წ. ამ უთანხმოების-გარჩევა და მსჯავრის დადება.

ამ გამწვავებული ურთიერთობისა და ბრძოლის მოსპობა მხოლოდ გარეშე, ავტორიტეტით მოსილს, პირს შეემლო და საქმემ თვით საქართველოს კათოლიკოზამდე მიაღწია კიდევ. 1218 წ. რომ ეტიფანე კათოლიკოზი ქართული ეკლესიების საკურთხეველად ანისში ჩაბრძანებულა, იქ ამ უთანხმოების გარჩევას შესდგომია და თავისი განაჩენიც დაუდვია. საფიქრებელია, რომ პირადად თვით კათოლიკოზის ანისში ჩასვლას მიზნად იმდენად ახალი ეკლესიების კურთხევა არ უნდა ჰქონოდა, რამდენადაც ამ ატეხილი უთანხმოების გარჩევა და მოგვარება. ანისში ჩასვლისა და საქმის მთელი ვითარების გაგებისთანავე **კათოლიკოზს უყოყმანოდ სამწყსოსთვის დაუჭერია მხარი და ანელ ხუცესთა ქცევა მკაცრად დაუგმია**¹. თავის განაჩენსა და წაწერაში მას პირდაპირ აქვს ნათქვამი: როგორც ღმერთს, იესო ქრისტეს, ნაბრძანები აქვს, „უსასყიდლოდ მიგიდიეს, უსასყიდლოდ მისცემდით“-ო, თუ თქვენთვის „მე უსასყიდლოდ მომიცემიეს, არცა თქუენგან ჯერ არს სყიდვაჲ ლოცვათა ერისა მიმართ“, – ისევე, ამ მცნების თანახმად, ლოცვისათვის მღვდელმა არავითარი სასყიდელი არ უნდა აიღოს. მით უმეტეს **„ყოვლად უწესო არს აღებაჲ თქუენგანცა**

¹ გასაოცარია, რომ პროფ. ნ. მ ა რ რ ი ამტკიცებდა, ვითომც კათოლიკოზი ეტიფანე არც ერთ მხარეს არ მიჰმხრობოდას (იხ. op. cit., გვ. 1440).

გუირგუინთა კურთხევისათუის ასისა დრამისა“ და ამდენისავე მკვდრისათვისაო.

ამაზე მკაფიოდ და მკაცრად ანელ ხუცესთა მოქმედების დაგმობა წარმოუდგენელია. ისიც-კი გასაკვირველია, რომ საქართველოს ეკლესიის მწყემსთავარმა მღვდლები ასე **მოუბრძნებლივ და საჯაროდ გაკიცხა და მათ ქცევას „ყოვლად უწესო“** უწოდა! ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა სამწყსოს კათოლიკოზის ამ სიტყვებში რასაკვირველია შეემლო ანელი მღვდლების გაკიცხვა ამოუკითხა და თავი ზნეობრივად მაინც დაკმაყოფილებულად ეგრძნო.

ამ მკაფიო განცხადების შემდგომ, ეტიფანე კათოლიკოზი ორსავე მხარეს აგონებს, რომ მოძღვარ-სამწყსოს შორის სიყვარულზე დამყარებული ურთიერთობა უნდა სუ-

ფევდეს: „ყოველსა ზედა უფროსად საღმრთოდ იგი სიყუარული ერთმანერთისაჲ მოიგეთ და ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათაჲ“-ო. ქრისტიანობის ამ უზენაესი მცნებისდა თანახმად, კათოლიკოზი ორსავე მოწინააღმდეგე მებრძოლ მხარეს სთხოვდა: მრევლო, ხუცესნი „თქუენ გიყუარდენ, ვითარცა მამანი სულიერნი, და მათ უყუარდით, ვითარცა შვილნი“-ო.

მაგრამ ეტიფანეს, როგორც ჩანს, კარგად ესმოდა, რომ იქ, სადაც ურთიერთობაში ფულის ანგარიში იყო გარეული, და მას შემდგომ, რაც ხუცესთ თავიანთი ნიხრის კვალობაზე მისაცემლის მისაღებად „დაჭირებას“ მიჰმართეს, წინანდელი „მამაშვილური“, სათნო დამოკიდებულებების აღდგენა მარტო ცარიელი დარიგებითა და მუდარით არ შეიძლებოდა. მეორეს მხრით, მისთვის ისიც ცხადი იყო, რომ სახარების მცნება სამღვდელო მოვალეობის უსასყიდლოდ ასრულების შესახებ იმ დროს და კარგა ხანია წინათაც უკვე მიუწოდებელ იდეალად იყო ქცეული. თუ ეტიფანე კათოლიკოზმა ანელ მღვდლებს ეს მცნება მაინც მოაგონა, მხოლოდ იმ მიზნით, რომ მათთვის მათი ნიხრის

14

მთელი შეუსაბამობა ცხად-ეყო ხუცესთა სრულ უსასყიდლობაზე ანისის ქართველი მკვიდრნიც, რასაკვირველია, ლაპარაკს არ დაიწყებდენ.

ამისდა მიხედვით, საქართველოს ეკლესიის საჭეთ-მპყრობელმა ანისის სამწყსოს შემდეგი დარიგებით მიჰმართა: რათგან კარგათ იცით, რომ „მღდელთაგან გიჰმსლოცვად და წირვად, ნუ გეწყინების მათთვის ძალისაებრი მისაცემელი. უფროსად მხიარულებით მისცემდით თუინიერ დაჭირებისა, რამეთუ მხიარულებით მისაცემელი უყუარს უფალსა“-ო.

ანელ ხუცესთა ნიხრად დადებული 100 დრამის მაგიერ, მამასადაძმე, კათოლიკოზს მხოლოდ „ძალისაებრი მისაცემელი“ იაჩნდა სამართლიანად. სამწუხაროდ, ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. წარწერის სწორედ ის ადგილები, სადაც ამ „ძალისაებრი მისაცემლის“ ოდენობაა განსაზღვრული, დაზიანებულია და ზედმიწევნით ტექსტის აღდგენა ძნელია, მაგრამ წარწერის ბოლო ნაწილი ამ დაზიანებული ადგილების შინაარსის გაგების საშუალებას მაინც გვაძლევს.

ეტიფანე კათოლიკოზის სიტყვით, უთანხმოება ისე უნდა ყოფილიყო გადაწყვეტილი, რომ, როგორც გვირგვინის კურთხევისათვის, ისევე მიცვალებულისათვის წესის აგებაში ხუცესს „ეგდენივე ასისა ტფილურისა (იგულისხმება ფული: დრამა) მიეცეს“ და რაოდენიც „ძალი ედვას, პური აჭამოს“-ო. ხოლო მიცვალებულის დასაფლავებაში მღვდელს „სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრად“ მისცენო.

მაგრამ ასი ტფილური დრამა ანელ ხუცესთ ისე

კი არ უნდა მიეღოთ, როგორც მათ ჰსურდათ, არამედ იმ ვარაუდითა და ანგარიშით, რომ „ტფილური ასი დრამა იგი იყო: დანგი ერთი გ (ე. ი. სამში) მიეცეს და ზრო-ხის ტყავი, რომელ ერთობ წაგიღია აქამდის, აწ საწირა-ვადვე მისცემდით თუითო შოლტს“-აო.

15

მაშასადამე, ეტიფანე კათოლიკოზს მისაცემელის ოდენობა ისე შეუმცირებია, რომ სამი დანგის მაგიერ ერთი დანგის გამოლება დაუწესებია¹ და ხუცესისათვის მისაცემელი მრევლს სწორედ ამ ვარაუდით უნდა გამოეღო. სამწუხაროდ, რამდენი დანგი ითვლებოდა ამ დროს ერთ დრამაში, ამაზე ჯერ ცნობები არ მოგვეპოვება. თავდაპირველი შეფარდებით-კი დანგი, როგორც ამას თვით სახელიც ცხადყოფს, დრამის 1/4-ედი იყო. მაგრამ შემდეგში დანგი დრამის 1/6-ედადაც ფასობდა. ხოლო საქართველოში XVI – XVII ს. თეთრში ხუთი ორიანი დანგი ითვლებოდა (იხ. ჩემი „ქლი საფას-საზომთა-მცოდნეობა, ანუ ნუმისმატიკა – მეტროლოგია). მაგრამ, როგორადაც არ უნდა ვიანგარიშოთ, რაკი წინანდელი ყოველი 3 დანგის მაგიერ მრევლს ამიერითგან 1 დანგი უნდა გამოეღო, ცხადია, რომ მისაცემლის ოდენობა ეტიფანე კათოლიკოზს სამჯერ შეუმცირებია და, ამისდა მიხედვით, 100 ტფილური დრამის მაგიერ, ყოველ ანელ ქართველს ან ქალკიდონიან სომეხ მკვიდრს უნდა 33 ტფილურ დრამაზე ცოტა მეტი გამოეღო. ამოდენა ფულის გამოლება გვირგვინთა კურთხევისა და მიცვალებულის წესის აგებისათვის ეტიფანე კათოლიკოზს, მაშასადამე, „ძალისაებრ მისაცემლად“ მიაჩნდა.

გვინგვინის კურთხევის ან მიცვალებულის დასაფლავების შემდგომ, ახალ ჯვარდაწერილების ნათესავებმა და ჭირისუფლებმა ჩვეულებისამებრ მხოლოდ რაოდენიც ოჯახს „ძალი ედვას, პური აჭამოს“-ო, უბრძანებია ეტიფანე კათოლიკოზს ანისში. აქაც ეტყობა ანელ მღვდლებს მადა გახსნილი ჰქონიათ და თავის მრევლისაგან, როგორც ჩანს, მოჭარბებული მასპინძლობა მოუთხოვიათ. ქართული

¹ ეს გარემოება აკადი ნ. მ ა რ რ ა ც აქვს თავის მოხსენებაში აღნიშნული.

16

ეკლესიის საჭეთმპყრობელს აქაც მრევლისათვის დაუჭერია მხარი და ხუცესთა მადისათვის საზღვრის დადება საჭიროდ უცნია.

§ 4. ეტიფანეს განაჩენში მრევლის მისაცემელთა შორის დასახელებული წაღებაჲს, საწირავისა და შოლტის რეალური მნიშვნელობა.

პროფ. ნ. მარრს, ალიშანის **ზედაქის** (გვ. 63 – 64) დამოწმებით, აღნიშნული აქვს, რომ ანისის სომეხთა ეპისკოპოზმა გრიგოლმა ის წესი, რომლის ძალითაც ანისის მცხოვრებნი მოვალენი იყვნენ ანისის სომეხთა ეპისკოპოზისათვის ყოველ წლივ აღდგომა დღეს ზვარაკის ტყავი მიერთმიათ ხოლმე, გააუქმა. ნ. მარრი ფიქრობდა, რომ ეტიფანე კათოლიკოზის ანისის 1218 წ. წარწერაშიც სწორედ ასეთ ზვარაკის ტყავზე იყო საუბარი და ეგონა, რომ გრიგოლ სომეხთა ეპისკოპოზისაგან ზვარაკის ტყავის მისაცემლის ამოკვეთილობამ ქართველთა სამრევლოც ამ ზვარაკის ტყავის მისაცემლის მოწინააღმდეგედ აქცია და მისი და სხვა მისაცემლის გაუქმების მეზომოდ გაჰხადა (Надпись Епифания, Католикоса Грузии. И. А. Н 1910 წ., გვ. 1440). ნამდვილად-კი კათოლიკოზ ეტიფანეს ანისის 1218 წ. წარწერის „**ზროხის ტყავი**“ სრულებით სადღესასწაულო ზვარაკის ტყავს არ ჰგულისხმობდა და სამწყსოსა და ხუცესთა შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოებაც ტყავის მისაცემლის გამო არ ყოფილა ატეხილი.

ეტიფანე კათოლიკოზის ანისის 1218 წ. წარწერაში, დამარხვაში ხუცესისათვის დაწესებულს მისაცემელზე და პურისჭამა-ქელეხზეა საუბარი და ამ ადგილას დამატებულია: „და სხუად **წაღებ ა ძ ძალისაებრად**“-აო. ხოლო ამავე ძეგლის ბოლოში ნათქვამით „და **ზროხის ტყავი, რომელ ერთობ წაგიღია აქამდის, აწსაწირავად-ვე მისცემ-**

17

დით თუითო შოლტსა“-აო. პირველი წინადადებისა და მეტადრე ტერმინი **წაღება**-ს, ისევე როგორც მეორე წინადადების ტერმინების **საწირავი**-სა და **შოლტი**-ს მნიშვნელობის გასაგებად, უნდა გავიხსენოთ, რომ პირველი წინადადება კათოლიკოზის იმ განკარგულების ნაწილია, რომელიც მიცვალებულის წესის აგებისა და დამარხვისათვის დაწესებულ მისაცემელს ეხება. ამისდა მიხედვით, ცხადია, რომ აქ საუბარი იმაზეა, რაც მკვდრის ოჯახითგან ხუცესს, ფულად მისაცემელს გარდა, კიდევ უნდა, ან შეეძლო წაეღო. მაგრამ მარტო ანისის 1218 წ. წარწერის ცნობებით ამაზე მეტის გაგება არაფრისა შეიძლება.

ერწო-თიანეთის სარგოს გარიგების წიგნისა და წილკნელის სარგოს გარიგების წიგნის ცნობების (მათ შუას. ჩემი „საქართ. ეკონ. ისტორიის“ იმ წიგნშია საუბარი, რომელიც გადასახადების სისტემას ეხება) წყალობით-კი ეტიფანე კათოლიკოზის განკარგულების შინაარსი სახუცო სარგო-მისაცემლის შესახებ უკვე გასაგები ხდება. ერთი იმ ტერმინთაგანი, რომელიც მიცვალებულის ჭირისუფ-

ლებისაგან ხუცესისათვის მისაცემ გამოსაღებელს აღნიშნავდა, ეტიფანეს წარწერაშიც იხსენიება კიდევ. მისი სიტყვით, ანისის სამწყსოს წევრთ **საწირავად** წინათ **ზროხის ტყავი** უძღვრებოდა: ასე ყოფილა გადაკვეთილი „საეკლესიო წესებ“-ში. ამ ოდენობის მაგიერ ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობელს გადაუწყვეტია, რომ ხუცესისათვის მხოლოდ თითო **შოლტი**-ლა უნდა მიეცათ. აქ ერთგვარ დაბრკოლებას მხოლოდ ის გარემოება წარმოადგენს, რომ წილკნელის სარგოს გარიგების წიგნში საწირავად არსად არც ძროხის ტყავი და არც „შოლტი“ მოხსენებული არ არის, საერთოდ ასეთი გადასახადი არა ჩანს. მაგრამ თუ იქ ამნაირი მისაცემელი არ გვხვდება, სამაგიეროდ მასზე უფრო ადრინდელ ძეგლში მკითხველი ამ გვარ ცნობებს იპოვის.

18

ერწო-თიანეთის სარგოს გარიგების წიგნში „შოლტი-ქალი“ შემდეგ სოფელს, – ჯიდარს, გუგუღს-ჯუარს, ნოკორნას, შიგონასძის ქედს, თორნს და წიაბეთს, – ჰქონია მისაცემლად დაკისრებული, ხოლო ს. მაგუს უნდა **„ცხურის ტყავი მწარი“** გამოეღო. უფრო მეტი მნიშვნელობა სამთავნელის სარგოს გარიგების წიგნის იმ ცნობას აქვს, რომელშიც ნათქვამია: „რომელიც ხუცესი იყოს და ამისი (ე. ი. სამთავნელის) სამწყსო ეჭიროს და მოკუდეს, თუ შეეძლოს, მართებულის მსახურის **საწირავი მიაართავს** (სამთავნელს მისმა სახლობამა), უკუეთუ არა, **„ერთი ტყავი მხარი“-ო** (იხ. ამის შესახებ იქვე „გადასახადების სისტემა“).

ზემომოყვანილთაგან ცხადი ხდება, რომ **„ტყავი“ ჯერ კიდევ XV ს.-ში საწირავად ითვლებოდა**. ანისის 1218 წ. წარწერისა და სამთავნელის სარგოს გარიგების წიგნის ცნობები ერთმანერთისაგან მხოლოდ იმ მხრივ განსხვავდებიან, რომ XIII ს. დამდეგს **„ზროხის ტყავი“ ჭირისუფალი მრევლისაგან ხუცესისათვის მისაცემ საწირავად ითვლებოდა, XV ს.-ში-კი „ტყავი მწარი“ უკვე ეპისკოპოსისათვის ხელქვეითი გარდაცვლილი ხუცესის ოჯახისაგან მისაცემ საწირავად იხსენიება**. ამ მხრივ საუკუნეთა განმავლობაში თვალსაჩინო ცვლილება მომხდარა, მაგრამ ძროხის, ან საზოგადოდ საქონლის ტყავს თავისი დანიშნულება საეკლესიო მისაცემელთა სისტემაში მაინც შეუნარჩუნებია.

ყოველივე ზემონათქვამის შემდგომ, უფრო ადვილი მისახვედრი უნდა იყოს, თუ დანამდვილებით რას ჰგულისხმობდა ეტიფანე კათოლიკოზი, როდესაც ანისის მკვიდრთ და ხუცესთ აგონებდა, რომ მიცვალებულის ჭირისუფალთაგან ხუცესს **„სხუაჲ წაღებაჲ ძალისაებრ“** ეძლეოდა ესო, **უეჭველია, აქ ისევე იგულისხმება, რასაც შემდეგში ნიშანი ეწოდებოდა, რომლის ძალითაც მწირ-**

ველს მიცვალებულის ტანისამოს-სამკაულისა და მოკაზმულობის გარკვეულ ნაწილს აძლევდენ ხოლმე. ამ მისაცემლის ოდენობის თაობაზეც, როგორც ჩანს, ანისის მრევლსა და მღვდლებს შორის უთანხმოება ყოფილა.

სამწყსოს ეს ნიშანი ეტყობა დიდად მიაჩნდა.

აღსანიშნავია, რომ კათოლიკოზს ეტიფანეს აქაც მრევლისათვის დაუჭერია მხარი: მას საგრძნობლად შეუმცირებია იგი და, გარკვეული ოდენობის მაგიერ, ნიშნის მიცემა შეძლების კვალობაზე დაუწესებია.

იმის გასათვალისწინებლად თუ რამდენად შეუმსუბუქდა 1218 წ. შემდგომ საწირავის ტვირთი ანისის ქართველთა და ქალკიდონიან სომეხთა სამრევლოს, უნდა ტერმინი შოლტი-ს მნიშვნელობა ვიცოდეთ. ეს სიტყვა ქართულ მწერლობაში ამაზე გაცილებით უფრო ადრინდელ ძეგლებშია ნახმარი. ნიკორწმინდის XI ს. სიგელში მაგ. ნათქვამია: „კვიშს ზოსქლელისაგან ვიყიდე ვენაჯი და მივეც კარი ა(1), საჯნისი გ(3) და ქალამანი შოლტია (1)“-ო (ქკბი II, 48). XIII-XIV ს. ერწო-თიანეთის სარგოს გარიგების წიგნშიც ეს ტერმინი ხშირად იხსენიება, საბოლოო რეზიუმეში კი ნათქვამია: „განმარტებით შოლტი არის „ტყავის ნაჭერი გრძლად“ (ლექსიკ.). ხოლო, პროფ. ნ. მარტის სიტყვით, გურიაში მოხუცებულებს ჯერ კიდევ ჰხსომებიან, რომ წინათ მღვდელს აძლევდენ საქონლის ტყავს, რომელიც ორი ტერფის სიგანეზე, შუაზე, უგრძელეს ადგილას, სიგრძლივ იყო ხოლმე ამოჭრილი (იხ. მისი „Надпись Епифания, Католикоса Грузии“: И. А. Н. 1910 წ. გვ. 1436. შენ. 1).

საფიქრებელია, რომ ხუცესისათვის საწირავად ძროხის მთელი ტყავის მისაცემელი მარტო ანისში-კი არა, არამედ მთელ მაშინდელ საქართველოშიც იქნებოდა „საეკლესიო წესად“ მიღებული. მაგრამ, თუ მერმინდელ სარგოს გარიგების წიგნებს გადავშინჯავთ, დავრწმუნდებით

რომ, ამ ოდენობის მაგიერ, XIII-XIV ს.-ში „ტყავი მჯარი“ უკვე გარდაცვლილი ხუცესის ოჯახის მისაცემლად სწერია ეპისკოპოზისათვის სოფლის კაცნიკი მხოლოდ „შოლტი ქალამანი“-ს გამომღებნი ყოფილან (იხ. ერწო-თიანეთის XIII-XIV ს. და სამთავნელის 1459 წ. სარგოს გარიგების წიგნები). ცხადია, რომ ეტიფანე კათოლიკოზის 1218 წ. განკარგულებას საქართველოს სხვა სამრევლოებშიც ამ საეკლესიო მისაცემელის ოდენობის შემცირება მოჰყოლია. მომავალი გვიჩვენებს, თვით საქართველოში საწირავის ოდენობის ასეთი შემცირება უმტკივნეულ-

ლოდ მოხდა, როგორც კათოლიკოზ ეტიფანეს 1218 წ. განკარგულების ბუნებრივი შედეგი, თუ აქაც მრევლს ამისთვის ბრძოლა დასჭირდა?

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე .

ბრძოლა საქართველოს ეკლესიასა და მთავრობას შორის საეკლესიო მიწების გამო.

§ 1. ეკონომიურ-ფინანსიური კრიზისი საქართველოში XIII ს. შუა ათეულებში.

როდესაც, მონღოლთა მიერ შემოღებული მართვა-გამგეობისა და გადასახადების წყალობით, მიწა და ქონება სხვადასხვა გამოსაღებლით იმდენათ დაიტვირთა, რომ ამოდენა ტვირთს ვეღარ უძლებდა, ისე რომ მიწის დამუშავება, თუ მთლად საზარალო არა, დამმუშავებლისა და პატრონისათვის თითქმის უნაყოფო შრომად იქცა, რათგან შემოსავლის უუდიდესი ნაწილი გადასახადების გასასტუმრებლად უნდა წასულიყო, მიწამა და უძრავმა ქონებამ, როგორც დავრწმუნდით, თავისი ფასი დაკარგა და

21

მიწა ამოდრავდა. ვალებით დატვირთული მემამულენი იძულებული იყვნენ უძრავი ქონება, ან თითონვე გაეყიდათ, ან მევალისათვის მიეცათ. ძველი და დიდი საგვარეულოების წარმომადგენელნი ამით გადარბევის კარამდე მივიდნენ: უძრავი, ხშირად დიდი, ქონება ხელითგან ეცლებოდათ და თითქმის უმიწაწყლოდ, ან მცირე ქონების პატრონად-ღა უნდა ქცეულიყვნენ.

ამ საშინელი ქონებრივი განსაცდელის დროს, რომელიც, როგორც ვნახეთ, ფართოდ იყო მოდებული და აზნაურთა წოდებას, მეტადრე მის უმოხელეო წრეს, სრულ განადგურებას უქადდა, ამ მწვავე კრიზისის შენელებისა და მძიმე მდგომარეობის შემსუბუქების წადილი და აზრი ბუნებრივად უნდა დაბადებულიყო, როგორც თვით დაზარალებულთა წიაღში, ისევე საქართველოს მთავრობის წრეშიც, რათგან ეს განსაცდელი უცხოეთესლთა ბატონობის შედეგი იყო და მოწინავე წოდების გადარბევა, მაშინდელი სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილების გამო, სახელმწიფოსათვისაც ფრიად მნიშვნელოვან და დამაფიქრებელ გარემოებად იყო მიჩნეული.

ქვეყნის ამ საერთო გაჭირვების დროს, მონღოლთა წესების წყალობით, განსაკუთრებული უპირატესობა, შეუვალობა, მხოლოდ ეკლესიასა და საეკლესიო საკუთრებასა ჰქონდა მინიჭებული. თუ ამასთანავე გავიხსენებთ, რომ საეკლესიო დაწესებულებათა ქონებას საქართველოს მე-

ფეთაგანაც ყოველგვარი გადასახადების შეუვალობაც ჰქონდა შერჩენილი, მაშინ ცხადი შეიქმნება, რომ მაშინდელი საქართველოს გასაჭირში მყოფი ყველა წრეები ეკლესიის დაწესებულებათა მესვეურებისა და მათი ყმების ამ უპირატესობითა და შეუვალობით შექმნილს ქონებრივ კეთილდღეობას, რა თქმა უნდა, შურის თვალით დაუწყებდენ ყურებას. ზოგს მათგანს, მეტადრე, რასაკვირველია, ეკლესიისათვის ოდესღაც გადაცემული მამულების უკვე დიდ

22

გაჭირვებაში ჩაცვივრულ შემწირველთა შთამომავლობას, ქონებრივი მდგომარეობის ასეთი განსხვავება შესაძლებელია დიდ უსამართლოებადაც-კი ჩაეთვალა.

ყველა ყალანს, სხვა მოვალეობასა და ხარკს იხდიდა, ყველა სახელმწიფო გადასახადების გამომღები იყო, ეკლესიას გარდა. მისი შეუვალობა გაჭირვებაში ჩავარდნილ საქართველოს სახელმწიფო საჭურჭლესაც და სალაროსაც და დანარჩენ მცხოვრებთაც მძიმე ტვირთად აწვებოდა.

მართალია, როგორც ქვევით აღნიშნული იქნება, საქართველოს მთავრობისაგან ნახმარი ღონისძიება, შეუვალობით მოსილს საეკლესიო მიწებს-კი არს ეხებოდა, არამედ სწორედ შესავალს, ე. ი. ისეთს, რომელიც გადასახადებისაგან განთავისუფლებული არ იყო. მაგრამ ჯერ ერთი ეკლესიის ქონება საეროსთან შედარებით, სუბუქად იყო დაბეგრული, მეორეც ის, რომ ეკლესია მონღოლთა ბატონობის ყველაზე უფრო მძიმე ტვირთისა, ყალნობისაგან, თავისუფალი ყოფილა. ამ გარემოებას ისიც ცხადჰყოფს, რომ ეკლესიის წარმომადგენელნი, როგორც დავრწმუნდებით, ყალნობის მოხდის თანახმანი იყვნენ, ოღონდ გაცემული ქონება კვლავ ეკლესიას დაჰბრუნებოდა.

ულუ-დავითის-დროინდელი საეკლესიო კრების მონაწილეთა მოწმობითაც ჩანს, რომ ამაზე მაშინ ლაპარაკიცა და დრტვინვაც ყოფილა. მართალია ასეთი მსჯელობა მათ უსამართლოდ მიაჩნდათ, – **„ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს“-ო** (აქვე), – მაგრამ ამას მათი მოწინააღმდეგენი, რასაკვირველია, არ დაეთანხმებოდენ. ამავე კრების წევრები ადასტურებენ, **„რომე მრავალნი კადრობენ ჟამისა ძნელბედობასა და საჭიროებასა“-ო** (აქვე).

23

§ 2. მთავრობის ღონისძიება ამ კრიზისის შესანელებლად, მისი არსება, დანიშნულება და უფლებრივი საფუძველი.

იმ საშინელი კრიზისის შესამსუბუქებლად, რომელიც მაშინდელ საქართველოს, უმთავრესად მის ამიერ ნაწილს, მონღოლთა ბატონობისა და საფინანსო სისტემის წყალო-

ბით თავს დაატყდა, საქართველოს მთავრობას ერთი სა-
შუალებისათვის მიუმართავს, რომელიც საქართველოს ეკ-
ლესიის მესვეურთ თავის იურიდიულ და ქონებრივ უფ-
ლებათა შელახვად მიუჩნევიათ. უფრო მეტის თქმაც შეიძ-
ლება: საეკლესიო წრეებში მთავრობისაგან ნახმარი ღო-
ნისძიება მიჩნეული იყო „შლად საყდართა საეპისკოპოზო-
თა“ და „მონასტერთა“, ესე იგი ეკლესიათა რღვევადა
და ყველა საეკლესიო მამულების თითქოს მიტაცებადა
სთვლიდენ. მაგრამ ასეთი ბრალდება უეჭველია ვნებათა-
ღელვითა და მოწინააღმდეგესთან საბრძოლველ საშუალებ-
ათა გაურჩევლობით იყო წარმოშობილი.

ნამდვილად-კი საქართველოს მთავრობისაგან საეკ-
ლესიო ქონებითგან დაზარალებულებზე მარტო იმ ნაწი-
ლის გაცემა იყო ამ გაჭირვების შემანელებელ ღონისძიე-
ბად განზრახული, რომელიც ეკლესიას საქართველოს მე-
ფეთაგან ოდესმე შეწირულებად ჰქონდა მიღებული. ეს
საშუალებაც მხოლოდ საეპისკოპოზო საყდრებისა და
მონასტრების შეწირულ ქონებას შეეხო. ეს თვით საეკ-
ლესიო კრების მოხსენებითგანაც ნათლად ჩანს და ჟ ა მ-
თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი ს ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი თ ა ც მ ტ ვ ი ც დ ე ბ ა . საეკლესიო
კრების მონაწილენი ულუ-დავითს ეკითხებოდენ: განა წი-
ნათ-კი არ ყოფილა საქართველოში დიდი გაჭირვება მაგ-
რამ რატომ ეს „მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყ-
ნის ქონებას და დარღუევის მნებებელმან“-ო: საეკლესიოდ
შეწირული ქონების წინანდელ მეფეთაგან გაცემულობის

24

საბუთები არავის აქვს: „რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურ-
სა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა სიგელი თქუენთა გუარ-
თაგან ბოძებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმა-
ლავს, – რად არავინ გამოაჩინა, რამე საყდართა სოფელი
ვის ზედა გაცემული იყოს და ეწეროს თუნიერ ამისისა, რომე
თქუენ გაგციემიან და გაგიბოძებინან სიგლითა“-ო (აქვე).

ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი ც რომ ულუ-დავითზე ამ-
ბობს: „იწყო შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა, რო-
მელნი სანატრელთა მეფეთა შესავალნი სოფელნი მიე-
ნიჭნეს, გასცემდა, – ეგრეთვე მონასტერთა“-ო (* 851, გვ.
696), ისტორიკოსის ეს უკანასკნელი ცნობა ცხადჰყოფს,
რომ საქართველოს მთავრობისაგან გამოყენებული ღო-
ნისძიება მეფეთაგან საყდრებისა და მონასტრებისათვის
ყველა შეწირულ მამულებს-კი არ ეხებოდა, არამედ
მხოლოდ ისეთებს, რომელნიც „შესავალნი“
იყვნენ. ამგვარად ყველა მეფეთაგან შეწირული „შეუ-
ვალობის“ მქონებელნი და კერძო პირთა ყველა შეწირული
მამულები ხელუხლებელი რჩებოდენ და საყდართა და მო-
ნასტერთა „შლა“-ზე ლაპარაკი მხოლოდ გაბოროტებული
მოწინააღმდეგის დაუზოგველი ბრძოლის წარმოების გა-
მომჟღავნებლად უნდა იქნეს მიჩნეული.

საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრებისათვის შეწირული, როგორც ეტყობა, მარტო მოწინავე წოდებისათვის-კი არ გადაუციათ, არამედ აგრეთვე დარბაზის ერთა და გლეხებზეც. ამას ის გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ საეკლესიო კრება ულუ-დავითს ეკითხებოდა: „რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა სიგელი თქუენთა გუართაგან ბოდებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმალავს, – რად არავინ გამოაჩინა, რამე საყდართა სოფელი ვისზედა გაცემული იყოს და ეწეროს თვინიერ ამისასა, რომე თქუენ გაგიცემიან და გაგიბოდებიან სიგლითა“-ო.

25

საქართველოს მაშინდელი ეკონომიური და ფინანსიური კრიზისის შესამსუბუქებლად შემუშავებული ვაზირთა-უპირველესის ეს გეგმა საქართველოს მთავრობას, ერთის მხრით, უძრავი ქონების ახალ ფონდს უქმნიდა, მეორეს მხრით, ამ მამულების ერისკაცებზე გაცემით სახელმწიფო საჭურჭლე-სალაროს შემოსავლის ახალი ერთდროულიცა და ყოველწლიური წყაროც უჩნდებოდა: წინათ თუ ეს საყდარ-მონასტრებისათვის შეწირული მიწები სახელმწიფო ხაზინას არას ჰმატებდენ და ამიტომ სამეფოსათვის ფინანსიურად საზარალო იყვნენ, ეხლა იმას გარდა, რომ ამ მიწების გაცემისას ერთდროულად ფული უნდა შემოეტანათ, მიწების მიმღებნი ყოველწლიურად მონღოლთათვის განკუთვნილი ხარკის, ყალანის, გადახდას გარდა, ყველა სახელმწიფო გადასახადების მთლიანად გამოღებასაც კისრულობდენ. ეს ცხადად ჩანს საეკლესიო კრების იმ წინადადებითგანაც, რომელსაც მეფე და საქართველოს მთავრობა უნდა დაერწმუნებინა, რომ ამ მიწების ისევე ეკლესიის ხელში დაბრუნება და დატოვება სახელმწიფოსათვის ფინანსიურად საზარალო არ იქმნებოდა.

შეეძლო, თუ არა, მეფეთაგან ეკლესიისათვის დროთა განმავლობაში შეწირული შესავალი მიწების სხვებზე გაცემის დროს, ულუ-დავითსა და მის მთავრობას თავისი მოქმედება, ფინანსიური თვალსაზრისით აუცილებლობის მოსაზრებას გარდა, იურიდიულად, სამართლის თვალსაზრისითა და დებულებითაც გაემართლებინა? საეკლესიო წრეები და კრება, როგორც შემდეგ დავრწმუნდებით, სრულ უკანონობად, სხვის ქონების მითვისებადა და მძარცველობად აცხადებდენ. მაგრამ საქართველოს მთავრობის მტკიცე პოზიცია ამტკიცებს, რომ ის ამის შესახებ სულ სხვა აზრისა იყო და სხვანაირად მსჯელობდა.

ქართული სამართლის თანახმად, მეფის ყველა განკარგულებას ძალა მხოლოდ მის სიცოცხლის დროსა და

განმავლობაში ჰქონდა. მისი სიკვდილის შემდგომ მისგან ჯნიჭებულ უპირატესობასა და წყალობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ძალა შერჩენოდა, თუ ტახტზე ასული მისი მომდევნო მეფე ამას დაამტკიცებდა, თუ არა-და ეს წყალობა ან განკარგულება გაცუდებულად და გაუქმებულად ითვლებოდა. ამ გარემოებით აიხსნება, რომ სახელმწიფო ტახტზე ახლად ასულ მეფესთან გარდაცვლილი მეფის წყალობისა, შეწირულობისა და სხვა გვარი წიგნები მოჰქონდათ ხოლმე განსაახლებლად და დასამტკიცებლად. ვინც ამნაირ საბუთებს არ განაახლებინებდა, წინათ მიღებულ უპირატესობას და უფლებას ჰკარგავდა. ამგვარად შემწირველის მემკვიდრის ნებაყოფლობა იყო საჭირო, რომ შეწირულებას თავისი ძალა შეჰრჩენოდა (იხ. ამის შესახებ ჩემი „ქლი სამართ. ისტორია“-ში, წიგნი II, 2 ნაკვ., გვ. 409 – 411 და 437 – 438).

საფიქრებელია, რომ ულუ-დავითმა და საქართველოს მთავრობამ თავის ფინანსიური გეგმის განხორციელებისათვის კანონიერი მოქმედების თვისების მისანიჭებლად, ვითარცა მის წინაპართაგან შეწირული მამულების მემკვიდრემა და პატრონმა, სწორედ ამის უფლებით ისარგებლა, ამ აზრს თვით გაცემული მამულების ახალ მფლობელთა ის სიტყვებიც ადასტურებენ, რომლითაც მათ მიღებული მამულების უკან დაბრუნების ეკლესიისაგან მოთხოვნის უკანონობა დაუსაბუთებიათ: ეკლესიის მესვეურთათვის უპასუხნიათ – „მქონებელი და მნებებელი **საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისაჲ პატრონი არ დაგუადებინებს**“ და თქვენ რა უფლებით გვთხოვთ პატრონისაგან ამ გადმოცემულ ქონებათა თქვენთვის უკან დაბრუნებასაო.

მამასადაძმე, საქართველოს მთავრობის მოქმედება, მისი ფინანსიური გეგმისა და ღონისძიების განხორციელების დროს, იურიდიულად არას გზით სხვის ქონების

მითვისებადა და გაფლანგვად არ შეიძლებოდა მიჩნეული ყოფილიყო. ეპისკოპოზებსა და მონასტრებს ამის საპასუხოდ უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ის აღაპები და სახსენებელი მოესპოთ, რომელიც ამ გაცემული ქონების პირვანდელ შემწირველთაგან დაწესებული იყო. ქართული სამართლის თვალსაზრისით მათ ამაზე მეტის არაფრის თქმა არ შეეძლოთ. სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი თვალსაზრისით-კი სათქმელად ბევრი მოსაზრების მოყვანის საშუალება ჰქონდათ და ამით აიხსნება, რომ საეკლესიო კრებას თავის მოხსენებაში საცილობელი საკითხის სწორედ ამ მხარისათვის მიუქცევია ყურადღება და საბუთად გამოუყენებია კიდევაც.

მონღოლთა-დროინდელს ქართველ ისტორიკოსს აღნიშნული არა აქვს, თუ მიწის ამომრავებისა და დაკარგვით გადარბეზულთა ქონებრივი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად პირველად ვის მოუვიდა აზრად, რომ წინანდელ მეფეთაგან მონასტრებისათვის შეწირული მიწები საეპისკოპოზო საყდრებსა და მონასტრებს ჩამოჰრთმეოდათ და გაჭირვებულ ოჯახებს გადასცემოდათ, მაგრამ ამ სოციალ-ეკონომიური გეგმისა და ღონისძიების ავტორი ულუ-დავითის-დროინდელი საეკლესიო კრების მეგლისწერაშია მოხსენებული. ამ კრების მონაწილენი აღშფოთებით ამბობენ: „ღმრთისათვის შეწირულთა ადგილთა ვაზირი, მნებებელი, მაწუეველი და მაქნეველი გაცემისაი, ვითამცა არა ღმრთისაგან რისხვეულ იქნა“-ო (აქვე). აქეთგან ცხადი ხდება, რომ შეწირული მიწების გადარბეზულ მცხოვრებლებზე გაცემის „მნებებელი“, „მაწუეველი“ და „მაქნეველი“ თვით ვაზირი ყოფილა.

28

საეკლესიო კრებას მისი ვინაობა, უეჭველია, მორიდებით არ დაუსახელებია, მაგრამ მისი სახელი მეფესაც და ყველა იმდროინდელ ქართველებს ისედაც კარგად ეცოდინებოდათ.

რაკი, ქართული სახელმწიფო სამართლის თანახმად, საეკლესიო საკითხები ვაზირთა ყოველთა უპირველესსა და მწიგნობართ-უხუცესს ქონდა ჩაბარებული (იხ. ამის შესახებ ჩემი „ქლი სამართლის ისტ.“ წ. II 1), ამიტომ ზემომოყვანილ ცნობაში ცხადია ვაზირთა უპირველესი უნდა იგულისხმებოდეს. მაგრამ, ამავე ქართული სამართლის მიხედვით, მამულის შეწყალების წესით გაცემის ან ბოძების დროს უეჭველად სამხედრო საქმეების ვაზირს, ამირსპასალარსაც, უნდა მიეცა თავისი დასტური. ამიტომ ამ საქმეში ამირსპასალარის მონაწილეობაც უნდა ვიგულისხმოთ.

ულუ-დავითის მეფობაში, რასაკვირველია, ერთი მწიგნობართუხუცესი და ვიზირთა-უპირველესი არ იქნებოდა და არ იყო, მაგრამ მათ შორის იმ დროისათვის ესოდენ გაბედული გეგმა და მოქმედება ყველაზე მეტად ბასილ ჭყონდიდელ-უჯარმელს შეჰშვენის, რომელიც, ქართველი ჟამთააღმწერლის სიტყვით, იმდენად თამამად მოქმედობდა, რომ „იწყო საურავთაცა ქმნად თვინიერ მეფისა კითხვისა“ და რომელმაც „მეფისა იმერით ყოფასა შინა დიდად აწყინა სეფეთა ქვეყანათა“ (* 846, გვ. 691), ხოლო შემდეგ „ჩოჯანიცა აღიჯადა“, ე. ი. მონაზონობას თავი დაანება, საერისკაცო ტანისამოსი ჩაიცვა და „მთავრობა მიიტაცა“-ო (იქვე* 867, გვ. 712). ეს ის ბასილი ვაზირთა-უპირველესია, რომელიც სხვათა შორის არსენი ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოზის მეგლა აბულხოტრისძი-

სადმი მიცემულს დაწერილს ამტკიცებდა და თავის თავზე ამბობდა: „დაწერილისა ამისა მეცა დამამტკიცებელი ვარ უღირსი **ბასილი ჭყონდიდელი მწიგნობართ-უხუცესი და**

პროტიპერტიმოსი, მტკიცე ყოს ღმერთმან და შემცვა-
ლებელთა ამისთა შერისხვითა მისცეს სასჯელი“-ო (საისტ.
მოამბე, 1925 წ. II, 132).

მაგრამ ჩვენ რომ საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში მოხსენებული ვაზირისა და ბასილი ვაზირთა-უპირველესისა და მწიგნობართუხუცესის ჭყონდიდელ-უჯარმელის ერთიდაიგივეობა დამარწმუნებლად ვიცნათ, ამისთვის წინასწარ უნდა როგორც საეკლესიო კრების, ისევე ბასილის მწიგნობართ-უხუცესობის ზეობის დრო ვიცოდეთ. თუმცა, საუბედუროდ, არც ერთი ამ თარიღთაგანი შენახული არ არის, მაგრამ „ქართული სამართლის ისტორია“-ში (იხ. წიგნი I, წყაროების შესახები თავი) უკვე გამორკვეული მაქვს, რომ ეს **საეკლესიო კრება 1263 წ. ახლო ხანებში უნდა მომხდარიყო და მაშინვე უნდა იყოს კრების ეს მიმართვაც დაწერილი.**

ეხლა ვაზირის ვინაობის საკითხს რომ შევეხოთ, ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ს ბასილი ჭყონდიდელისა და უჯარმელის შესახებ ნათქვამი აქვს, რომ, ბერქა ყაენის მოსალოდნელი შემოსევის მოსაგერიებლად, ილხანებმა „**თეთრსა წყალსა ზედა ღობე შეკრეს და მუნ იზამთრიან**, ვითარცა მითქუამს. ხოლო, **ვითარცა ამათ საქმეთაგან უცალო იქმნა** მეფე ულუ-დავითი, „**განდიდნა ბასილი ჭყონდიდელი და უჯარმელი**“ და სხვადასხვას, უკვე ზემომოყვანილ თვითნებითს ქმედებას მიჰყო ხელიო (*841, გვ. 691). რათგან მონღოლებმა ამ ღობის, ანუ „სიბას“ აგება 1263 წ. შემოდგომას დაიწყეს, ამიტომ **ბასილი ვაზირთა-უპირველესის განდიდების დასაწყის თარიღად სწორედ 1263 წ. უნდა მივიჩნიოთ.** მაგრამ, რაკი ბასილი ჭყონდიდელ-უჯარმელის დამოუკიდებელი მოქმედების მიზეზად ულუ-დავითის სიბაზე გამგზავრება და ზამთრის იქ გატარება დასახელებული, ასეთი თვითნებობა-ვი მეფის პირველსავე გამგზავრების დროს ვერ გამომჟღავნებოდა,

ამიტომ, ამ დასაწყის წელითგან მოყოლებული, რამდენსამე ხანს მაინც უნდა გაევილო, სანამ ულუ-დავითს მისი ვაზირთა-უპირველესის ქცევა მოთმინებითგან გამოიყვანდა და განარისხებდა. ამას ისტორიკოსის სიტყვებიც – „ვითარ **ამათ საქმეთაგან უცალო იქმნა მეფე**“-ო – გვაფიქრებინებს, მრავლობითი რიცხვი მეფის არაერთგზისი გამგზავრების გამომხატველი უნდა იყოს.

ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ს მოთხრობის თანმიმდევნობის

მიხედვით, ბასილი ჭყონდიდელ-უჯარმელის სიკვდილად დასჯა თითქოს 1264 წ. უნდა ვიგულისხმოთ, რათგან ამ ამბავს სწორედ 1264 წ. შემოდგომის სიბაზე მორიგე გამგზავრების შესახები ცნობა მოსდევს (იქვე * 846 – 847, გვ. 692). მაგრამ აქაც, როგორც არას ერთგან სხვაგანაც, შესაძლებელია ჩვენ ისტორიკოსს ქრონოლოგიური წესრიგი მთლად დაცული არა ჰქონდეს და შესაძლებელია ბასილი ჭყონდიდელისა და ვაზირთა-უპირველესის განდიდების ამბავის აღნუსხვას სისრულისათვის მისი მერმინდელი საბოლოო ბედილბალიც ჰქონდეს ზედ დართული.

ბასილის თვითნებური ქცევის დასაწყისი **ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ს** მთლად სისწორით თითონაც გათვალისწინებული არ უნდა ჰქონდეს და მის მოთხრობას ამ ადგილას სრული ზედმიწევნილობა არ ატყვია. ამას ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ ჯერ ნათქვამი აქვს, რომ მეფის დაუკითხავად მოქმედება ვაზირთა-უპირველესმა მას შემდგომ დაიწყო, რაც ულუ-დავითი იძულებული შეიქმნა მონღოლებს ყოველწლიურად თეთრი-წყლის სიბაზე გაჰყოლოდა, მაგრამ რამოდენიმე სიტყვის შემდგომ თვითვე უმატებს: ბასილმა „მეფისა **იმერთი ყოფასა შინა** დიადი ეწყინა სეფეთა ქვეყანათა, რამეთუ ვითარ თვსთა ჰხედვიდა“-ო (* 846, გვ. 691). ამ სიტყვებითგან ისე გამოდის, რომ ბა-

31

სილ მწიგნობართ-უხუცესს თვითნებური მოქმედება გაცილებით ზემომოყვანილ თარიღზე უწინარეს დაუწყია, სახელდობრ უკვე 1260 წელს.

ყველა ზემონათქვამითგან ცხადი ხდება, რომ, როგორც ულუ-დავითისაგან საეკლესიო მიწების გაცემა, ისევე ბასილ ვაზირთა-უპირველესის დამოუკიდებელი მოქმედება ერთსა-და-იმავე დროს, მონღოლთა საქმეებისა და მძლავრებისაგან მეფის „სიბაზე“ სიარულით გამოწვეული მოუცლელობის დროს დაწყებულა. აქ მასასადამე ორს ერთი-და-იმავე-დროინდელს მოვლენასთანა გვაქვს საქმე. ხოლო, თუ იმ გარემოებასაც გავითვალისწინებთ, რომ ბასილ ვაზირთა-უპირველესს თვითნებური მოქმედების გაჩაღება და განდიდება, **ჟ ა მ თ ა ა მ წ ე რ ე ლ ს** სიტყვით, იმის წყალობით შესძლებია, რომ მეფე დავითს, მონღოლებთან ერთად სიბაზე ყოველწლიურად გალაშქრების გამო, საქართველოს სახელმწიფო საქმეებისათვის აღარ სცალოდა, თუ ისტორიკოსის ზემომოყვანილი ცნობა სამართლიანია, გამოდის, რომ საეკლესიო მიწების გაცემისათვის იმდენად ულუ-დავითი არ უნდა ყოფილიყო პასუხისმგებელი, რამდენადაც მისი კანონიერი მოადგილე, საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე, მწიგნობართ-უხუცესი და ვაზირთა-უპირველესი. საეკლესიო კრებაც, როგორც დავრწმუნდებით, საქმის ნამდვილ ვითარებას თავის ძეგლისწერაში

სწორედ ასევე გვისურათებს. მაშასადამე, **საფიქრებელია, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის თაოსნობა, თუ აქტიური მონაწილეობა ბასილ ვაზირთა-უპირველესს უნდა ჰქუთნებოდა.**

32

§ 4. მთავრობის მოქმედებით გამოწვეული საეკლესიო წრეების გულისწყრომა და ბრძოლა მის გასაქარწყლებლად.

სოციალ-ეკონომიურ კრიზისის შესამსუბუქებლად განკუთვნილს საქართველოს მთავრობის ამ ღონისძიებას ქართული ეკლესიის მესვეურნი, რა თქმა უნდა, გულხელდაკრფეილნი არ დაჰხვედრიან, არამედ, პირიქით, წინააღმდეგობის გაწევასაც და ბრძოლასაც შეუდგენ, მაგრამ ფრთხილად და მარჯვედ მოფიქრებული საშუალებით. ჯერ თურმე საუკეთესო საბრძოლველ იარაღად დაკრულვა მიუჩნევიათ, მაგრამ მთავრობა-კი არა, არამედ მხოლოდ საეკლესიო მიწების მთავრობისაგან მიძღები შეუჩვენებიათ.

ქართული სახელმწიფო სამართლის თანახმად, დაკრულვას უნდა სახელმწიფო ხელისუფლების მხრივაც დაკრულვილის „შერისხვა“ მოჰყოლოდა. მას მოქალაქობრივი უფლებები უნდა წარჰთმეოდა: მამული ჩამოჰრთმეოდა და „ლაშქართა შიგა“ აღარ ყოფილიყო შეშვებული, ე. ი. თავის სამშობლოთგან უნდა გაწბილებული განედევნათ.

ეს იარაღი ეკლესიის მესვეურთათვის იმითაც იყო მარჯვე და ხელსაყრელი, რომ დაკრულვის მიზეზად შესაძლებელი იყო სულ სხვა გარემოება ყოფილიყო გამოცხადებული, რომ საქართველოს მთავრობას საბუთი არ ჰქონოდა, მღვდელმთავართა ასეთს მოქმედებაში თავისი თავის შეურაცხყოფა შეემჩნია, შედეგად-კი ამ დაკრულვას სწორედ ის უნდა მოჰყოლოდა, რაც ეკლესიას სწადდა: ეკლესიისათვის შეწირული მიწის მიძღებს ყველა მამულე-ბი ჩამოერთმეოდა და ლაშქრითგანაც გაძევებული იქმნებოდა. ასეთი სასჯელი იმდენად მკაცრი იყო, რომ სხვებს თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობის „გაცემული“ საეკლესიო მიწებით გამოკეთების წადილს, სამღვდელოების აზრით, სამუდამოდ დაუკარგავდა.

33

ქართული ეკლესიის მესვეურთ ამ საშუალებისათვის მიუმართავთ კიდევაც, მაგრამ, როდესაც დაკრულვილისათვის ჯვარისწერაზე და, უეჭველია, სხვა საიდუმლოებათა ასრულებაზე მღვდელმსახურთ წერისაებრ უარი უთქვამთ, მათ ეკლესიის ასეთი მოქმედება, როგორც ეტყობა, საეკლესიოდ შეწირული, მაგრამ „გაცემული“ მიწის მიძღებით გამოწვეულ შურისძიებად მიუჩნევიათ და მღვდელმთავართა მსჯავრი, ვითარცა უსამართლო, სამეფო

კარზე განუსაჩივრებიათ. უეჭველია, საჩივართან ერთად მათ მთავრობისადმი მირთმეულ წერილობითსა, თუ სიტყვიერ განცხადებაში ეს თავიანთი ეჭვი და რწმენაც-კი საგანგებოდ აღნიშნული ექმნებოდათ.

საქართველოს მთავრობასაც, როგორც ჩანს, დაკრულვილ მოჩივართა ეჭვები და რწმენა, სადაც-კი ასეთი ეჭვისათვის რაიმე საფუძველი არსებობდა, გაუზიარებია: დადებული სასჯელი უსამართლოდ მიუჩნევია, დაკრულვილთა მოსარჩლეობაცა და დაცვაც დაუწყია. ამ გარემოებას თვით საეკლესიო კრების მონაწილენიც აღიარებენ და მეფე ულუ-დავითისადმი წარგზავნილ მოხსენებასა და მუქარაში სხვათა შორის ნათქვამი აქვთ: წინათ ასეთი წესი იყო, რომ „ვინცაინ დაკრულვილა, **რაათაცა მიზეზითა და საქმითა**, თქუნ (ე. ი. საქართველოს მთავრობის) მიერცა შერისხულა, მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან არ შეშვებულა“, ეხლა-კი, „აწ, თუ ვის დავკრულავთ, გამოაჭენებს თქუნს დარბაზსა და თქუნთა ვაზირთა მოჰმართებს, ბრძანებასა და კაცს უბოძებთ რჯუარი დასწერე“-ო, გაწყრომისა და ავად გაჯდის ნაცვლად“-ო.

ყოველთვის ჰშველოდათ, თუ არა, მთავრობის გამოქომაგება დაკრულვილთ, არა ჩანს, მაგრამ იქ, სადაც დაკრულვილის სარწმუნოების წინაშე ბრალეულობის დამტკიცება ასე-თუ-ისე შეიძლებოდა, ეკლესიის მესვეურნი ალბად უკან არ იხევდენ. მაინც, რასაკვირველია, მღვდელთ-

34

მთავართ, მონღოლთა ბატონობის ამ ხანაში, ულუ-დავითის დროს, როდესაც წინანდელი ზნეობრივი საფუძველი შეირყა და ცხოვრება უკვე ძირიანად აფორიაქებული იყო, მარტო ამ თავიანთი იარაღით, მთავრობის დაუხმარებლივ, ბრძოლის მოგება არ შეეძლოთ. პირიქით, სოციალ-ეკონომიური კრიზისის შესამსუბუქებლად საქართველოს მთავრობის მხრით ასეთი ღონისძიების გამოყენება სხვებსაც მაგალითს აძლევდა. შესაძლებელი იყო, როგორც თანამედროვე, ისევე მომავალ თაობათა შორისაც, მიმბაძველები გამოსჩენოდენ: განა კერძო პირთა შენაწირევი მიწები-კი ეკლესია-მონასტრებს ცოტა ჰქონდა?

სწორედ ამიტომ არის, რომ კრების მონაწილენი ულუ-დავითს ეკითხებოდენ, თუ თქვენ თქვენნივე წინაპრების საბუთებს არ ასრულებთ და ეკლესიის შელახულ უფლებებს არ აღადგენთ, სხვას ვისლა უნდა მივმართოთ, ანდა განა ამის შემდგომ თქვენი სიგლების დარღვევას-კი ვინმე მოეზიდებაო: „თუ თქუნსა მეფობასა შინა არ შეჰკაზმავთ საყდართა და მონასტერთა და არა უბოძებთ ველთა მათთა საქონებელთა, ვინმცა დაუურვა, ანუ ვინმცა არა ჰკადრა თქუნთა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხად“. თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ამაზე უმძიმესი ცოდვა არაფერია, როგორც „ცოდვისა სახედ და იგავად და-

დებამ მომავალთა და ყოფადთა ჟამათა და კაცთათუის მისათხრობელ-მოსახსენებლად“-აო.

ეკლესიისათვის შეწირული მიწების ჩამორთმევა და გაცემა რომ უკვე ამ დროს მარტო მთავრობის საქმე აღარ იყო და კერძო პირებიც, შემწირველთა მომდევნო შთა-მომავლობა და ნათესაობაც, ამავე გზას დასდგომიან, ამას კახა მეჭურჭლეთ-უხუცესის 1259 წ. რკონის სიგელში მოყვანილი სიტყვებიც ცხად-ჰყოფენ: **„თუ ვინ ამისი მომშ-ლელნი გამოვიდეს, ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყუასი, ანუ ყუთლუარსლან ვითარ ყო და ვითა ქირშიშ ელარიონს**

35

უყო, თუ აბხაზთა (ე. ი. საქართველოს) მეფეთა წარიკით-ხონ ესე ჩემი დაწერილი და მათ არა მისასაბიონ (ე. ი. დამტკიცებით დამეხმარონ), მათ ჰკითხოს ღმერთმან, და ვინ ჩემისა გუარისა სხუაი იყოს, თუ მან არ მისასაბიოს, მასცა უგმია ღმერთი“-ო (ქ~კბი II, 136). მაშასადამე, დიდ-გვარიან აზნაურთაგან 1259 წ.-ისათვის ორს, ყუთლუარს-ლანს (რომელიც საფიქრებელია თამარის-დროინდელი ცნობილი პირი არ უნდა იყოს) და ქირშიშს თავიანთი წინაპრების შეწირულობის დარღვევით უკვე გაუთქვამთ სახელი და ასეთ საქციელს იმდენად უკვე შესჩვევიან, რომ კახას აღარავინ ეგულეზოდა, ვისაც მომავალში ასეთი საქ-მის ჩადენა არ შეეძლოს: თვით საკუთარ ძმაზე და შვილ-ზეც-კი, რომლის შეძენის იმედი მას ჰქონდა, კახას ამ მხრივ ეჭვი გულითგან ვერ ამოუშლია!

როდესაც ეკლესიის მესვეურნი გაცემული მიწების მფლობელებს ამ უძრავი ქონების უკან დაბრუნებას სთხოვ-დენ, ისინი თურმე ცივსა და გადაჭრილ უარს ეუბნებო-დენ. საეკლესიო კრების მონაწილეთა სიტყვით მათ ასეთი პასუხი მიუღიათ: „თუით პირად და ზედაით-დაღმა ამას გუეუზნებიან, «მქონებელი და მნებებელი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისაი პატრონი არ დაგუა-დებინებს და არცა წაგუილებს, რომელსა სიგლითა უბო-ძებია, და თქუენ არ დაგიდებთ და არცა გუემართლებით დადებინებსა, – ქრთამსა მოგცემთ»-ო (იქვე).

ამ ცნობითგან ჩანს, რომ გაცემული საეკლესიო ქო-ნების ახალ მფლობელთა საბუთიანობა იმ დებულებაზე ყოფილა დამყარებული, რომ, რაკი წინანდელ მეფეთაგან საყდარ-მონასტრებისათვის შეწირული მიწების მზრუნვე-ლი მეფე ულუ-დავითი, ვითარცა კანონიერი მემკვიდრე, ამასთანავე მათი პატრონიც, მქონებელიცა და მნებებელიც, რომელმაც ეს ოდესღაც საყდარ-მონასტრებისათვის შე-წირული ქონება მათ სიგლით უბოძა, ამ მიწების უკან

36

დაბრუნებას არ თხოულობდა, ეკლესიასაც უკვე უფლება

აღარა ჰქონდა, რომ მათგან ამ გაცემული მიწების დაბრუნება მოეთხოვა. ამ მსჯელობითგანა ჩანს, რომ მეფისა და საქართველოს მთავრობის განკარგულებით საყდარ-მონასტრებისათვის ჩამორთმეული და გადაცემული მიწების უფლების მქონებლად მხოლოდ მეფე და ამ მიწების თავდაპირველი მფლობელნი მიაჩნდათ და ფიქრობდენ, რომ მათი უკან დაბრუნების მოთხოვნაც მარტო მათვე შეეძლოთ.

ამგვარად მათი პასუხი მოკლედ ასე შეიძლება გამოითქვას: თუ საყდარ-მონასტრების მესვეურთ გაცემული მამულებისა და ქონების უკან დაბრუნების სურვილი ჰქონდათ, უნდა იმავე სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის მიემართათ, რომელმაც ეს მიწები გასცა. მაგრამ ეს იყო რასაკვირველია ფორმალ-უფლებრივი პასუხი და, თუ გაცემული მიწების პატრონთა საბუთიანობა ამ მხრივ უზადოა, ამ სადავო საკითხს ზნეობრივ-უფლებრივი მხარეც ჰქონდა და ამ თვალსაზრისით-კი რომ დაიწყებოდა კამათი, მათ არ შეეძლოთ უარეყოთ, რომ ამ მიწების ახალ მფლობელებად ისინი მხოლოდ ძველი, კანონიერად შედგენილი, საბუთების, – შეწირულების წიგნებისა და ანდერძების, – ძალით შექმნილი უფლების დარღვეულობის წყალობით იქცნენ, ანუ, თუ ასე შეიძლება ითქვას, თავიანთი ახალი ფორმალურად კანონიერი უფლება ძველი კანონიერივე უფლებრივი მდგომარეობის დარღვევითი და ეკლესიისათვის ქონებრივი ზარალის მიყენებით მოიპოვეს.

გაცემული მიწების ახალი მფლობელების ზნეობრივ-უფლებრივი შეგნება, რომ ამ მხრივ მთლად დამშვიდებული არ ყოფილა, ამას ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ მათ საყდარ-მონასტრების მესვეურთათვის ერთგვარი ქონებრივი საზღაურიც-კი შეუძლევიათ: „ქრთამს მოგცემთ“-ო. ცხადია, რომ ამით მათ ასე-თუ-ისე ამ დავის მშვიდობიანი შეთანხმებით დამთავრება ჰსურვებიათ, რომ

37

მათი მფლობელობის უცილობელ იურიდიულ უფლებას, ნებაყოფლობითი შეთანხმების გზით, ზნეობრივი საფუძველიც მოჰპოვებოდა.

§ 5. ბრძოლით დამყარებული ვითარება მაშინდელ საქართველოში.

ატეხილი უსიამოვნება რომ მთავრობისა და ეკლესიის ბრძოლად იქცა, ამის შემდგომაც ეს ბრძოლა, რა თქმა უნდა, მარტო მათ შორის არ სწარმოებდა. მრევლიც, ხალხიც მათ თვალყურსაც ადევნებდა და წინანდებურად მაინც მხურვალე მონაწილეობას იღებდა.

კრიზისის შესანელებლად მთავრობისაგან ნახმარამ ღონისძიებამ კრიზისისაგან დაზარალებულთა წრეებში მეფესა და ვაზირებს, რასაკვირველია, თანაგრძნობა და სიყ-

ვარული მოუპოვა. კერძო პირთაგან მთავრობის მსგავსად მათი წინაპრების საეკლესიოდ შეწირული მიწების მითვისებამ-კი ეკლესიის მდგომარეობა უფრო გააუარესა. ეპისკოპოზებსა და მონასტრის მესვეურთ უბრძოლველად „მიტაცებული“ ქონების დანებება არ ჰსურდათ. რაკი მარჯვედ მოფიქრებული ბრძოლის გეგმა, დაკრულვითა მთავრობისაგან გამოქონაგების გამო, ჩაიშალა, ამიტომ საქმე ისე დატრიალდა, რომ ეკლესია უნდა თავის სამწყსოს თვითნება წევრებსაც და უნებლიეთ თვით საქართველოს მთავრობასაც შეჰბრძოლებოდა.

ამ დროს ატეხილი ბრძოლის გამო, მრევლის დაინტერესებულ წრეებში ელესიის მესვეურებისადმი მტრულმა გრძნობამ იჩინა თავი და გამწვავებული დამოკიდებულება დამყარდა: ამ წრეებმა ეკლესია თავის მოძულედ, მთავრობა-კი თავისი არსებობის საბრალო პირობების გამოსწორებისათვის მზრუნველად მიიჩნიეს. საქართველოს იმდროინდელი ეკლესიის ასეთის

38

მძიმე მდგომარეობა თვით საეკლესიო კრების ძეგლისწერაშიც არის აწერილი. ამ კრების მონაწილენი თითონაც ვეღარ მაღავედენ და გულახდილად ამბობდენ: „არდარავისგან გუაქუს პატივი, არც სჯულსა და არც ებისკოპოზთა, არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც მღვდელთა, არც მიჰრონსა, არც ქარებისკოპოსთა, ყუელია ყუელასა უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით და ბასრობით ვჰყავთ“-ო (აქვე).

კრების მონაწილენი ფიქრობდენ, რომ მრევლის მათდამი ასეთი მტრული განწყობილება და ამნაირი უპატივცემლობა საქართველოს მთავრობის წყალობით წარმოიშვა. ულუ-დავითს საეკლესიო კრება პირდაპირ ეუბნებოდა კიდევაც: „რად უპატიო ჰყოფთ პატიოსნებასა და საკრძალვობოსა ამის სახისა საქმისა? რომელი მეფე იქნების უპატიო-მყოფელი შეურაცხად მქსენებელი ებისკოპოზთა და მონაზონთა?.. თუ თქვენ უპატიოდ გყავთ, ვინმცა არა შეურაც-გვეყნა, ვინმცა არა გუაგინნა, ვინმცა არა უპატიოდ და ჰავად არა დაგუჯადნა“-ო (აქვე).

რაკი დაკრულვითა და მოლაპარაკებით თვითოეულ კერძო შემთხვევაში არაფერი გამოდიოდა, პირიქით საქმე უფრო-და-უფრო რთულდებოდა კიდევაც, რათგან შეწირული მიწების მიტაცება ლამის გადამდებ სენად ქცეულიყო, მთავრობა და თვით მეფეც, ეკლესიისათვის მხარის დაჭერისა და დახმარების მაგიერ, შესაჩივლელად მიმსვლელი მისი წარმომადგენლების შეურაცხყოფის მიყენებასაც-კი არ მოჰრიდებინ, ამიტომ საქართველოს ეკლესიის მესვეურთ გადაუწყვეტიათ, რომ ამ გამანადგურებელ მიმართულებას შეერთებული ძალითა და უუკიდურესად მკაცრი საშუალებით შეჰბრძოლებოდენ. ამ მიზნით მოწ-

ვეული იყო საეკლესიო კრება, რომელმაც, შექმნილი მდგომარეობის შესახებ მსჯელობის შემდგომ, გადასწყვიტა მეფისა, მთავრობისათვის და საყოველთაოდ ეცნობებინათ,

39

რომ ეკლესიის მოთმინების ფიალა აივსო და, თუ მისი შელახული უფლებები აღდგენილი არ იქმნებოდა, მას, უკიდურესი საშუალებისათვის მიმართვას გარდა, სხვა გზა აღარ დარჩენია.

§ 6. 1263 წ. საეკლესიო კრების დადგენილება, მეფისადმი წარდგენილი მოხსენება და ულტიმატუმი.

1263 წ. მოწვეულმა საეკლესიო კრებამ, საქმის ვითარებაზე და უაღრესად სახიფათო მდგომარეობაზე მსჯელობისა და ასეთი განსაცდელის წინააღმდეგ საბრძოლველად ყველა შესაძლებელი საშუალების აწონ-დაწონის შემდგომ, მეფისა და მთავრობისათვის ვრცელი, დასაბუთებული მოხსენებისა და გადაჭრილი მოთხოვნების წარდგენა გადასწყვიტა და აასრულა კიდევაც.

ცენტრ-არქივში გ. გოზალიშვილმა 1925 წ.

იპოვა ულუ-დავითის-დროინდელი ამ საეკლესიო კრების დადგენილების თვით დედანი, რომლის ტექსტიც პირველად თ. ჟორდანიამ მე-17 საუკუნის პირის მიხედვით დაბეჭდა (ქრონიკები და სხვა მასალები... II, გვ. 163 – 166).

გ. გოზალიშვილმა მისი ტექსტი ცენტრარქივის „საისტორიო მოამბე“-ში გამოაქვეყნა (1925 წ. II, 219 – 224). მისი სიტყვით, „საბუთი დაწერილია ქალაქდზე (ზომით 44³/4X24¹/₂ სანტიმ. მაქსიმ.) მე-XIII საუკუნის ლამაზი მხედრული ხელით. დასაწყისი დაზიანებულია და ზოგიერთი სიტყვა არ იკითხება, მაგრამ ალბად იგივე უნდა წერებულებიყო, რაც ჟორდანიას მიერ დაბეჭდილში, რადგან ტექსტი სხვაში ერთმანეთს ეთანხმება. ამის მიუხედავად ჟორდანიას ტექსტი და ჩვენი საბუთი ბევრ რამეში განსხვავდებიან. წვრილმან განსხვავებათა გარდა, თვალსაჩინო განსხვავებაც საკმაოა“-ო.

40

გ. გოზალიშვილს ეს ძეგლი საერთოდ კარგად აქვს გამოცემული, მაგრამ ხელთნაწერში აქა-იქ ტექსტი იმდენად წარყვნილია, რომ მოხსენება-ულტიმატუმის აზრი დამახინჯებულია, ამიტომ აქ ამ ძეგლის აღდგენილი ტექსტის დაბეჭდვა საჭირო. აი თვით ძეგლიც:

[გვედრებით და ვრეკთ კარსა-მოწყალებისა თქვენისასა მოიწყინეთ ჭრტინვა] ჩუენი და სიგლახაკე და უქონებელი და ობლად დასხმულნი ეკლესიანი ღვთისანი შეიწყალენით, განშიშულეზანი [სამართ]ლით შემოსენით,

იკსენით დაწუნებულნი, უსაჯეთ სამართალი მართალი, რვათა მართალთა თანა დაეწესნ---ეზისაგან მწარი-სა, ვითარცა იტყუის წინაისწარმეტყუელისა პირითა უფლი საბაოთ ღთოდ წდად ისრაელისად. „რომელ-მან გამოიყვანოს პატიოსანი უპატიოებისაგან, ვითარცა პირი ჩემი იყოსა“. – რომელთა პირველი არის თავი სჯულისა და ეკლესიათად მცხე[თა] და, უკუეთუ თავსა ჯერეთცა ნედლსა, ესრეთ ეყოს, ჳელ-ფერ-გ-თით-მწუერვ(ა)ლებამან რადმცლა ინაყოფეს: – კდი იტყუის „აღუთქუ და აღუსრულე უფალსა ყული აღნათქუემიო“ და „უმჯობეს არს არა აღთქუმად, ვიდრე აღთქუმად და არა აღსრულებად“.

სრულ ყავთ, წდაო და ქტე-მოსილო მეფეო ბრძანებული ესე, თქუენი სიტყუანი საქმით სრულ-ყვე-ნით: მოაღებინეთ სიგლები და ნიშნები ყუელად ყუელას, ვისთვისცა გიბომებია.

[არა] თუ ჩუენთუის რასამე და ჩუენისა შეძენისათუის ვიწყინებით, მაგრა სღთოდ შ[ე]წერულისა სღთოდვე ჳამს ქონებად და მიყენებად და თვით საყდართა ქონებად დიდად უფრო თქუენი ქონებად: –

აწ, თუ ერთხელ საჭურჭლესა თქუენსა შინა შე-მოდებული და ერთგზის თქუენთუის შემოდლუნებუ-ლი, თუალთა და მარგალიტთა და ჳურჭელთა

41

ოქროდს და ვერცხლისათა თანად რადმე მცირე, ანუ გინა დიდი საჭურჭლესა შინა თქუენსა მდებარე გამოიღოს ვინმე, ანუ თქუენვე შემოგწიროს, ანუ წარაგოს სადმე, ნიჳნიმცა მიანიჳენით, ანუ პატივნი და ქებანი აღუვარენით, არამცა უფროდს რისხვეულ და პატიჳეულ ჳყავით?

ღთისთუის შეწირულთა ადგილთა¹ ვაზირი, მაწუეველი, მნებებელი² და მაქნეველი გაცემისაი ვითამცა არა ღთისაგან რისხვეულ იქმნა და ვინც იკადრებს და გაქნევს, ვითა კეთილის მამოქმედებელს კეთილი ნ[იჳ]ი მიენიჳების ღთისა მიერ, ეგრეთვე ბოროტისა მიზეზი ბოროტსა მოისთულებს.

ვიციოთ, რომე მრავალნი კადრებენ ჳამისა ძნელ-ბედობასა და საჭიროობასა, მაგრა ამის უძნელბედეს-ნიც ყოფილან მაშინ ჳამნი, ოდეს დიდი კათოლიკე ეკლესიად შენებულა, ჳასრე რომე ჳაფარ ამირად ჳდომილა ტფილის და ქალაქი სპარსთა ჳქონე-ბია, და თვით რადმცა მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყნის ქონებისა და დარღუევის მნებებელ-მან? „ყოველი დრკუდ მავალი მიზეზობად მზათ (sic)-, მაგრა ნუ მისცემთ გზასა მეტყუელთა ესევითარისა მეტყუელებისათა.

სამოცდამეათხუთმეტენი შვილნი ხართ თქუენ-

თა გუართანნი და რომელი მეფე თქუნთა ოდენთა
ჭირთა, ღუაწლთა და განსაცდელთაგან ვსნილა, ვითა
ღ~თსა, თქუნსა მცსნელსა, თქუნ უცსნიხართ, და
არცა რომელსა მეფესა თქუნგან უფრო ღ~თისა გზი-
სა დაჭირვად ჰმართებია. და ამ სამოცდაათხუთმეტთა
თქუნთა გარდასრულთა მეფობათა შიგა უფრდსი და
უმრავლესი ჟამი ამისაგან უძნელესი და უბოროტესი

^{1.} * გაცემის ^{2.} მქნეველი და მნებებელი.

42

ყოფილა, ვითა ქართლისა ცხორებად გამოაჩენს, რომელსა დიდებულსა, ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა სიგელი, თქუნთა გუართაგან ბოდებული [აქუს] და, თუ ვის აქუს, არავინ დაჰმალავს, რად არავინ გამოაჩინა, რომე საყდართა სოფელი ვის ზედა გაცემული იყოს და ეწეროს, თუნიერ ამისასა, რომე თქუნ გაგიცემიან და გაგიბოდებიან სიგლითა:-

ესეც იუწყოს წ~ნ მეფობამან თქუნმან აწ შეკრებულისა ამისა კრებისაგან: წესი სახლისა და პალატისა თქუნისადა ესე ყოფილა: ვინცა ვინ¹ დაკრულვილა, რადთაც მიზეზითა და საქმითა, თქუნ მიერცა შერისხულა, მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან არ შეშუებულა. აწ თუ ვის დავჰკრულავთ, გამოაჭენებს თქუნს დარბაზსა და თქუნთა ვაზირთა მოჰმართებს, ბრძანებასა და კაცს უბოდებთ, ჯუარი დასწერო, გაწყრომისა და ჰავად გაჯდის ნაცვლად. ესე უწესოი წესი ნულაროდეს იქნების, ნუც დაგუემართების. ვისაც დავჰკრულვიდეთ, თქუნც შეჰრისხევდეთ და ჰრმლითა თანა-უდეგით სჯულთა და წესთა სამღვდელოთა, საღთოთა წერილთა მოძღურებისაებრ. თუ თქუნსა მეფობასა შიგა არ შეჰკაზმავთ საყდართა და მონასტერთა და არა უბოდებთ ჯელთა მათთა საქონებელთა, ვინმცაღა დაუურვა, ანუ ვინმალა [არა] ჰკადრა თქუნთა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხად.

ცოდვად ეგრე ბრალი და ცოდვად არ არის, ვითა ცოდვისადა სახედ და იგავად დადებად მომავალთა და ყოფადთა ჟამთა და კაცთათუის მისათხრობელმოსაქსენებელად. არღარავისგან გუაქუს პატივი, არც

^{1.} აქ რაღაც სიტყვა არის დაწერილი და ისევე წაშლილი ხაზების გასმით.

43

სჯულსა და არც ებისკოპოსთა, არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც მღვდელთა არც მიჰრონსა, არც

ქორებისკოპოსთა! ყუელია ყუელასა უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით და ბასრობით ვჰყავთ. რად დაპასუნიოთ წესსა საქებელსა, რად უპატიო ჰყოფთ პატიოსნობასა და საკრძალოვობასა ამის სახისა საქმისასა? რომელი მეფე იქნების უპატიო-მყოფელი შეურაცხად მკსენებელი ებისკოპოსთა და მონაზონთაჲ? ¹. თქუენ სიყრმიტგან ღთივ-სწავლულნი ხართ და საღმთონი წერილნი ზეპირათ უწყნით: რომელთა საქმეთ მოქმედი მეფე იქნების, ანუ რომელთად იყუედრების! რანიც პატივნი თქუენტა გუართაგან ზედსხმიან ებისკოპოსთა და მონაზონთა, მასვე თქუენგან ვიღირსებოდეთ და, თუ თქუენ უპატიოდ გყავთ, ვინმცა არა შეურაცხ-გუყვნა, ვინმცა არა გუაგინნა, ვინმცა არა უპატიოდ და ჰვად დაგუჰადნა? თუით პირად და ზედაით დაღმა ამას გუეუბნებიან: „მქონებელი და მნებებელი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისაი, პატრონი, არ დაგუადებინებს და არცა წაგუიღებს, რომელს სიგლითა უბოძებია, და თქუენ არ[ც] დაგიდებთ და არც გუემართლებით დადებინებასა, ქრთამსა მოგცემთო“. ამა საქმესა თქუენვე სწამლეთ და დასდევთ ემბლასტროდ საკურნებელი:-

ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს: რადცა საყდართა საქონებელთა ყალანი ჰმართებს, მისნიც მზღველნი ვართ, და არას უკუ ვადგებით და თქუენსა თქუენნი თქუენტაგან განაღამცა გმსახურებდით, ძალისაებრ და შეძლებისა ჩუენისა!

¹. ამის შემდეგ დაწერილია იმავე ხელით უფრო წვრილი ასოებით და სუფთად, ტექსტი უფრო მკრთალად სჩანს.

ესე ამისა კრებისა, აწ შეკრებულისა, ძალი ყოველთა შორის საცნაურ იყავნ წსა და თუით-მპყრობელისა მეფეთა მეფობისა თქუენისა წინაშე, რომელ, თუ ღთი გურისხავს და მიუდრეკელი და წღად გონებაა თქუენი, ცოდვათა ჩუენტა სიმრავლისაგან, მიდრეკების და ესე რადც გუიკადრებია და მოგუიკსენებია, არ დაგუეურვების ჩვენითა წესთა¹, რაცა დაგუპირებია, მისნი მქნელნი ვართ: არცა მიჰრონსა გავჰქსნით, საქართველომსა ეკლესიათა დავჰბეჭდავთ, ხუცესთა დავაყენებთ წირვისა და ნათვლისა და სამკუდროთა ზიარებისაგან! თუინიერ ამისისა ქნისა, სხუისა ღონისა ყუელისაგან უღონო ვართ, და ნუთუ ამისითა ქნითა, სხუათ სჯულთა და სხუათ ტომთაგან² მეფობასა თქუენცა საწყინო რადმე შემოუვიდეს და სჯულიცა ჩუენი დაკნინდეს! ეზომის კადნიერებისა და წყენა-კადრებისათუის, ვითა საშინელისა ღთი-

სა საშინელებათაგან, ვძრწით და ვიშიშვით, გარნა საღმრთონი სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავრობად ბრძანებულან და, სადა ღთი დაგუჭირდების, მუნ ყოველსავე შეურაცხვეყოფთ, და „მაუნებელი კაცთაჲ ქტესცა მონა არ ვიყოვო,“ წდაჲ მოციქული პავლე ბრძანებს! აწ აქა შეყრილნი და გაუყრელნი და მომლოდენი ამისისა დაურვებისანი ყელნივე აქა ვართ და ულოცავთ წასა მეფეთ-მეფობასა თქუენსა:-

საეკლესიო კრების მიერ წარდგენილ მოხსენება-ულტიმატუმში საბუთიანობა საღმრთო წერილის იმ დებულებაზეა დამყარებული, რომ „აღუთქუ და აღუსრულე უფალსა ყოველი აღნათქუემი „და უმჯობეს არს არა აღთქუმაჲ, ვიდრე ართქუმაჲ და არა აღსრულებაჲ“-ო (აქვე).

¹. და ². სხუას სტომთაგან.

რაკი მიწები საქართველოს მეფეთა შეწირული იყო, ეს შეწირულებაც ისეთივე აღთქმაა, რომელიც უეჭველად შესრულებული უნდა ყოფილიყო, მითუმეტეს, რომ ღვთისათვის შეწირული ქონება საღმრთოდვე უნდა იყოს დაცული და გამოყენებული. როგორც სახელმწიფო საჭურჭლეში შეტანილი განმეულობის გატანისა და გაფლანგვისათვის თქვენ, მეფეო, დამნაშავეს, რასაკვირველია, „რისხვეულ და პატიჟულ“ ჰყოფდით და დასჯიდით, ისევე უნდა მოჰყრობოდით უეჭველია საეკლესიო ქონების გაცემის მრჩეველსაც. ამის მაგიერ-კი საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრების მიწები „თქუენ გაგიცემიან და გაგიბოძებიან სიგლითა“-ო. ამნაირად წამოყენებული დებულებით საეკლესიო კრებას უნდოდა, უხეში სიტყვის უხმარებლივ, თვით მეფისათვის მაინც ეგრძნობინებინა, რომ მისი და მისი მთავრობის მოქმედება ამ შემთხვევაში სხვის ქონების მიტაცება-მითვისებად და გაფლანგვად მიაჩნდათ.

ამას გარდა, თუ თქვენ წინაპრების შეწირულების წიგნებს თქვენ თითონვე არღვევთ, ამის შემდგომ „ვინმცა არა ჰკადრა თქუენტა სიგლებ-ნიშნებთა გატებაჲ“-ო.

მართალია, ესეც კარგად „ვიცით, რომ მრავალნი“ მიწების მიტაცებ-აგაცემის მოსაბოდიშებლად და გასამართლებლად „კადრებენ ჟამისა ძნელბედობასა და საჭიროობასა, მაგრამ ამის უძნელ-ბედესნიც ყოფილან მაშინ ჟამნი, ოდეს დიდი კათოლიკე ეკლესიაჲ (სვეტიცხოველი იგულისხმება) შენებულა, ჰასრე, რომე ჯაფარ ამირად ჯდომილა ტფილისს და ქალაქი სპარსთა ჰქონებია“ და მაშინ რატომ „თვით რადმცა მიზეზი არავინ კადრა საყდართა ქუეყნის ქონებას და დარღუევის მნებებელმან“-ო? მაგრამ ცნობილია, რომ „ყოველი დრკუდ მავალი მიზეზობად მზააო“.

თქვენ ასეთ მსჯელობასა და მობოდიშებას ყური არ უნდა უგდოთ, „ნუ მისცემთ გზასა მეტყუელთა ესე-ვითა-

უწინარეს მყოფ „თქუნთა გარდასრულთა მეფობათა ში-
გა უფროდსი და უმრავლესი ჟამი ამისგან უძნელესი
და უბოროტესი ყოფილა, ვითა ქართლის ცხორებად გა-
მოაჩენს“ ამაზე უფრო ცუდი დროცა და უფრო მძიმე
პირობებიც ყოფილაო.

ამასთანავე თქვენ „სამოცდამეთხუთმეტენი ხართ
თქუნთა გუართანნი და რომელი მეფე თქუნთა ოდენტა
ჭირთა, ღუაწლთა და განსაცდელთაგან კსნილა, ვითა
ღმერთსა, თქუნესა მკსნელსა, თქუნენ უკსნიხართ“ და სწო-
რედ ამიტომ „არცა რომელსა მეფესა თქუნენგან უფრო
ღმერთისა გზისა დაჭირვად ჰმართებია“ (აქვე), არავის
თქვენოდენი განსაცდელი არ გამოუვლია და არ გადარჩე-
ნილა, რისთვისაც ღმერთს მაღლი უნდა შესწიროთ და
მისი ყველა მცნება დაიცვათო.

საეკლესიო კრება მეფე ულუ-დავითს აგონებდა აგ-
რეთვე, რომ მის და საქართველოს ვაზირებისაგან დარღ-
ვეულია ქართული სახელმწიფო სამართლის ის ძირითადი
დებულება („წესი სახლისა და პალატისა თქუნისადა“),
რომლის მიხედვითაც „ვინცა ვინ“ ეკლესიისაგან „დაკრულ-
ვილა რაფთაც მიზეზითა და საქმითა“, საქართველოს
მთავრობის მიერაც, დაკრულვილობის მიზეზის განუხილა-
ვად, „შერისხულა: მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან
არ შეშვებულა“. ამის მაგიერ ეხლა დაკრულვილი „თქუნეს
დარბაზსა და თქუნთა ვაზირთა მოჰმართებს“ თუ არა,
„განწყრომისა და ჰავად გაკდის ნაცვლად“, მთავრობა საქ-
მეში ერევა, დაკრულვილს ესარჩლება და „ბრძანებასა და
კაცს უბოძებთ“, რომლის ძალითაც კრულვა უნდა ახსნი-
ლი იყოსო. კრება გადაჭრით თხოულობდა, რომ ასეთ
საქმეებში მთავრობის ჩარევა ერთხელ და სამუდამოდ
მოსპობილიყო და დაკრულვილს, წინანდელი წესისდა მი-
ხედვით, მთავრობისაგან მოქალაქობრივი უფლებებიც ჩა-
მოჭრთმეოდა: „ესე უწესოდ წესი ნულაროდეს იქმნების,

ნუც დაგუემართების“, არამედ, „ვისაც დავკრულვიდეთ,
თქუნენ შეჭრისხევდით და ჳრმლითა თანა უდევით სჯულ-
თა და წესთა სამღდელოთა, საღთოთა წერილთა მოძღუ-
რებისაებრ“! (აქვე).

რაკი, საეკლესიო მიწების მიტაცების გამო ატე-
ხილი ბრძოლის დროს, მთავრობას ასე გარკვევით ეკლე-
სიის პრეტენზიების საწინააღმდეგო მიმართულება ჰქონია
არჩეული და ეკლესიის წარმომადგენლებს მწვავე ცილობის
დროს მთავრობისაგან უპატივცემლობა და შეურაცხყოფაც-
კი უნახავთ, ამიტომ საეკლესიო კრება მეფეს სთხოვდა: „რა-

ნიც პატივნი თქუენტა გუართაგან ზედა-სხმიან ებისკოპოზ-
თა და მონაზონთა, მასვე თქუენგან ველირსებოდეთ “-ო (აქვე).

თუმცა, როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, კრებამ ქონებრივი გაჭირვებითა და ცხოვრების მძიმე პირობებით საეკლესიო მიწების გაცემა-მიტაცების მოზოდიშება უსა-
ფუძვლო მომიზეზებად გამოაცხადა, მაგრამ საქმე რომ მთლად ასე არ იყო, ამის უარყოფა არც მას შეეძლო. ერთის მხრით სახელმწიფო ხაზინის გაჭირვებული ფინანსიური მდგომარეობა და მრავალგვარი ხარკითა და გადასახადების ტვირთით საქართველოს გაღარიბებული მკვიდრნი, მეორეს მხრით ყოველგვარი შეუვალობით აღჭურვილი ეკლესიის ქონებრივი კეთილდღეობა იმდენად დიდ კონტრასტს წარმოადგენდა, რომ ამ განსხვავებასა და უთანასწორობას ყველა ცხადად გრძნობდა. ამაში რომ ბევრს უნებლიეთ ერთგვარი უსამართლობისა და ფინანსიური დატვირთულობის უსწორმასწორობის დანახვა შეეძლო, ეს, როგორც ეტყობა, საეკლესიო კრებასაც მშვენიერად ესმოდა. მისთვისაც ამის გამო ცხადი იყო, რომ ეკლესიას, ქონებრივი, საგადასახადო და მოქალაქობრივი ტვირთის თავის თავზე აუღებლივ, საქართველოში აღმოცენებული ამ მიმართულება-მომრაობისა და ატეხილი გამწვავებული ბრძოლის არამცთუ სრულ მოსპობაზე, არამედ მის შენე-

48

ლებაზეც-კი ოცნება არ შეეძლო. ამიტომაც არის, რომ საეკლესიო კრების წევრთ, ზემომოყვანილი მრავალგვარი საბუთიანობის შემდგომ, მაინც აუცილებლად საჭიროდ უცვნიათ თავიანთ ძეგლისწერაში მთავრობისათვის გარკვევით ეცნობებიათ, რომ ისინი ყოველნაირი ხარკისა და გადასახადების გამოღებას იკისრებდენ, რაც-კი ეკლესიისათვის შეწირულ მიწებს შეხვდებოდა. მეფისათვის მირთმეულ განცხადებაში მათ ნათქვამი აქვთ: მოგახსენებთ, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის გასამართლებლად „ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს“, რათგან **„რაღცა საყდართა საქონებელთა ყალანი ჰმართებს, მისნიცა მზღველნი ვართ და არას უკუ-ვადგებით“**, ხოლო **„თქუენსა (იგულისხმება გადასახარად-სამსახურს) თქუენნი თქუენტაგან განაღამცა გამსახურებდით ძალისაებრ და შეძლებისა ჩუენისა“-ო** (აქვე).

ამგვარად, საქართველოს ეკლესია მეფეთაგან შეწირული მიწების შეუვალობაზე უარს ამბობდა და საგადასახადო ტვირთის ზიდვასაც კისრულობდა, ოღონდ შეწირული მიწები გაუცემელი შეენარჩუნებინა და გაცემული უკან დაებრუნებინა. ამით საეკლესიო კრებას იმ მთავარი მიზეზის მოსპობა უნდოდა, რომლითაც საქართველოს მაშინდელი მთავრობა საეკლესიოდ შეწირული მიწების გაცემის აუცილებლობას ამართლებდა.

მაგრამ საეკლესიო კრება დარწუნებული არ ყოფი-

ლა, რომ საღმრთო წერილზე, ზნეობრივ მოსაზრებებზე და წინანდელ უფლებრივ წესებზე დამყარებული მთელი მისი საბუთიანობაცა და შეუვალობის უპირატესობაზე ნებაყოფლობითი, თუ უნებლიეთი უარისთქმა და საგადასახადო ტვირთის თავის თავზე აღებაჯ ჯეროვან შთაბეჭდილებას მოახდენდა და ეკლესიის შელახული უფლების აღდგენას ხელს შეუწყობდა. ამიტომ თავის მიმართვაში შეყრილ სამღვდელოებას საჭიროდ დაუნახავს მეფე, მთავრობა და

49

ხალხი გაეფრთხილებინა, რომ, თუ საეკლესიო კრების მოთხოვნა დაკმაყოფილებული არ იქმნებოდა და შელახული უფლებები აღდგენილი არ იქმნებოდა, უკიდურეს საბრძოლველ საშუალებისათვის მიმართვასაც არ დაერიდებოდა. საეკლესიო კრებას უნდოდა ამით ეკლესიის ძალა ყველასთვის ეგრძნობინებინა. საეკლესიო კრების მიმართვა ამის გამო გაფრთხილებითა და მუქარით თავდება და შემდეგნაირად არის დაწერილი: „ესე ამის კრებისა, აწ შეკრებულისა, ძალი ყოველთა შორის საცნაურ იყავნ წმიდისა და თუით-მპყრობელისა მეფეთა-მეფობისა თქუენისა წინაშე“, რომ „თუ ღმერთი გურისხავს და მიუდრეკელი და წმიდაა გონება თქუენი... მიდრკების და ესე, რადგ გუიკადრებია და მოგუიკსენებია, არ დაგუეურვების ჩუენითა წესითა, რადცა დაგუიპირებია, მისნი მქნელნი ვართ,-არცა მიპრონსა გავკსნით, საქართველომსა ეკლესიათა დავკბეჭდავთ, ხუცესთა დავაყენებთ წირვისა და ნათლვისა და სამკუდროთა ზიარებისაგან“-აო (აქვე).

მაშინდელი შეხედულებით ამ უმკაცრესი სასჯელის საბრძოლველ საშუალებად გამოყენების გასამართლებლად, კრების მონაწილეთ აღნიშნული აქვთ, რომ ამის გარდა მათ აღარაფერი დარჩენოდათ: „თუინიერ ამისისა ქნისა სხუისა ღონისა ყოვლისაგან უღონო ვართ“-ო (იქვე).

საეკლესიო კრების მონაწილენი ეტყობა ერთგვარ უხერხულობასა გრძნობდენ, რომ მთავრობასა და სამწყოსთან ქონებრივი საკითხის გამო ასეთი მტრული განწყობილება და განხეთქილება უნდა ჩამოვარდნილიყო, რომ მთელი თავისივე სამრევლოს დაკრულვა ბოლოს-და-ბოლოს ამქვეყნური ავლადიდების გამო უნდა მომხდარიყო ისე, რომ სამღვდელოების მოქმედება ადამიანს უნებლიეთ ანგაარებით ნაკარნახევად შეიძლება სჩვენებოდა. საეკლესიო კრება ცდილობდა მეფესთვის ამ ეჭვის უსაფუძვლობა შთაეგონებინა და დაერწმუნებინა: „[არა] თუ ჩუენთუის და ჩუენისა შეძენისათუის ვიწყინებით, მაგრა საღმრთოდ

50

[შე]წირულისა სამღრთოდავე ჳამს ქონება და მიყენება და თუით საყდართა ქონება დიდად უფრო[ს] თქუენი

ქონებაა“-ო (აქვე).

საეკლესიო კრების მონაწილეთ ჰსურდათ მეფეცა და სხვებიც დაერწმუნებინათ, რომ ანგაარება და პირადი სარგებლობის ინტერესი-კი არ ალაპარაკებდათ, არამედ საღმრთო სჯულის დარღვეული კანონების აღდგენის წადილი. თავიანთ განცხადებაში ბოლოს პირდაპირ ნათქვამი-ცა აქვთ: „საღმთონი სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავრობად ბრძანებულან და სადა ღმერთი დაგუჭირდების, მუნ ყოველსავე შეურაცხვეპყოთ“-ო (აქვე).

თუმცა საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში სხვადა-სხვა ადგილას აღნიშნულია, რომ სამღვდელოება საქართველოს ეკლესიის უფლებათა შელახვისათვის პასუხისმგებელად თვით მეფე ულუ-დავითსა სთვლიდა, მაგრამ კრების მონაწილეთ ეტყობა უნდოდათ მეფისათვის მაინც ეგრძნობინებინათ, რომ ნამდვილ დამნაშავედ მათ მისი ვაზირები მიაჩნდათ და მთავარი დამნაშავე-კი ის ვაზირი იყო, რომელმაც მეფეს შეწირული მიწების გაცემა ფინანსიური გაჭირვების შესამსუბუქებელ საშუალებად წარმოუდგინა. მოხსენების წერის დროს, ამ ვაზირისადმი უაღრესი სიძულვილით გამსჭვალულ კრებას იმდენად თავი ვერ შეუქანებია, რომ მას ამ დანაშაულობისათვის ღვთის დიდ რისხვასა და შავბედიტს დასასრულს უქადდა: „ღმრთისათვის შეწირულთა ადგილთა ვაზირი მაწყუეველი, მაქნეველი და მნებებელი გაცემისაჲ ვითარცა არა ღმრთისაგან რისხვეულ იქმნა? და ვინც იკადრებს და გაქნევს, – ვითა კეთილის მამოქმედებელს კეთილი ნ[იჭ]ი მიენიჭების ღმრთისა მიერ, ეგრეთვე ბოროტისა მიზეზი ბოროტსა მოისთვლებს“-ო (აქვე).

51

§ 7. საეკლესიო კრების მოხსენებისა და ულტიმატუმის შედეგი და საქმის მერმინდელი მიმდინარეობა.

გაიმარჯვა, თუ არა, საქართველოს სამღვდელოებამ, მიაღწია, თუ არა, თავის მიზანს საეკლესიო კრებამ? მისი ძეგლისწერის დასასრული სიტყვები ისეთი შეურყეველი გადაწყვეტილებით არის გამსჭვალული, რომ უკან დასახევი გზა არა ჩანს. მეფისადმი მირთმეული ულტიმატუმი ასე თავდებოდა: „აწ აქა შეყრილნი და გაურყრელნი და მომლოდენი ამისისა დაურვებისანი ყოველნივე აქა ვართ და ულოცავთ წმიდასა მეფეთ-მეფობასა თქუენსა“-ო (აქვე).

ბრძოლა იმდენად გამწვავებული იყო, ხოლო მოთხოვნა საეკლესიო კრებას ის კატეგორიულად ჰქონდა წარმოთქმული, რომ ეს უთანხმოება თითქოს მხოლოდ საქართველოს მთავრობის დათმობას შეეძლო ჩაექრო, რათგან უამისოდ საეკლესიო კრება თავისი მუქარის განხორციელებას უნდა შესდგომოდა. მამასადაძმე, გამოსარკვევია, დაუთმო, თუ არა, საეკლესიო კრებას საქართველოს

მთავრობამ და, თუ არა, სახელდობრ რა შედეგი მოჰყვა ამას?

ქართველი ჟამთააღმწერელის თხზულებით-განა ჩანს, რომ მეფე ულუ-დავითსა და მთავრობას სამღვდელოების მუქარისა არც შეჰშინებია და არც უკან დაუხევია. პირიქით, მეფეს ამ საკითხში მოქმედების ერთხელ არჩეული გეზი სიკვდილამდის არ შეუცვლია. ჩვენ ისტორიკოსს ულუ-დავითზე დამტყდარი ოჯახური უბედურება, პირმშო ძის უდროვო სიკვდილი და თვით მეფის მუცლის სნეულებისაგან გარდაცვლაც-კი სწორედ ამისთვის მოვლენილ ღვთის რისხვად მიაჩნდა. ჟამთააღმწერელს ნათქვამი აქვს: ულუ-დავითს რომ მუცლის ავადმყოფობა შეჰხვდა და მკურნალთა წამლობამაცა და მარტყოფის ხატთან ლოცვამაც ვერა უშველა რა, „არღარა პოვა ლხინება

52

ამისთვის, რამეთუ მოაკლო ღმრთის მსახურება და იყო რღვევად საყდართა და შლად [მონასტერთა]. ამისთვის აღიღო ღმერთმან კელი წყალობისა და პირველ წელთა მოკუდა ძე მისი პირმშო გიორგი, სიკეთე აღმატებული, და აქა მიიცვალა დავითცა“-ო (* 867, გვ. 711). საკმარისია ამავე ისტორიკოსის საეკლესიო მიწების გაცემის შესახები პირველი ცნობა გავიხსენოთ, სახელდობრ, რომ მასაც საყდართა და მონასტერთა „რღვევა“-სა და „შლა“-ს უწოდებს, რომ ცხადი შეიქმნეს, რომ აქაც სწორედ საეპისკოპოზო საყდრებისა და მონასტრებისათვის შეწირული მიწების გაცემას ჰგულისხმობს. ულუ-დავითს რომ საეკლესიო კრებისათვის დაეთმო და ეკონომიური პოლიტიკა შეეცვალა, ქართველი ისტორიკოსი პირველი ცნობის შემდგომ ამ გარემოებას, უეჭველია, სადმე აღნიშნავდა და მეფის სიკვდილის ამბავში ზემომოყვანილ წინადადებას აღარ ჩაურთავდა. მაშასადამე, საეკლესიო კრების მთელ საბუთიანობასა, ვედრებასა და მუქარასაც სრულებით ამოღ ჩაუვლით: საქართველოს მეფისა და მთავრობის ეკონომიურ-ფინანსიური პოლიტიკა არ შეცვლილა.

რაკი გამოირკვა, რომ საქართველოს მეფემა და მთავრობამ თავისი პოლიტიკა არ შესცვალა და საეკლესიო კრების ულტიმატუმმა, მაშასადამე, ვერ გასჭრა, საინტერესოა, თუ რა გზას დაადგა ამის შემდგომ სამღვდელოება: აასრულა, თუ არა, მან თავისი მუქარა, დაკეტა, თუ არა, ყველა ეკლესიები, შეაჩერა, თუ არა, საიდუმლოებათა აღსრულება?

საეკლესიო კრების ძეგლისწერის ის ნაწილი, სადაც ამ უკიდურეს საშუალებაზეა საუბარი, ისე გადაჭრით არის გამოთქმული, რომ მთავრობისაგან უარყოფითი პასუხის მიღებისთანავე, საფიქრებელი იყო, რომ მუქარა ასრულებული უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ქართველი ჟამთააღმწერელი ამაზე არაფერს ამბობს. ასეთი არაჩვეულებრივი

ამბავი-კი რომ საქართველოში დატრიალებულიყო, სრულებით დაუჯერებელია, რომ ამის შესახებ რაიმე ცნობა არ ჰქონოდა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ, დინჯი მსჯელობის შემდგომ, საეკლესიო კრებას ასეთი უკიდურესი საშუალების საბრძოლველ იარაღად გამოყენება სახიფათოდ მიუჩნევია და მუქარის განხორციელებას არ შესდგომია.

თუ ამ საეკლესიო კრების ძეგლისწერასა და მიმართვას ჩავუკვირდებით, ცხადი გახდება, რომ უკვე პირველი მსჯელობის დროსვე კრებას ამ საშუალებისათვის მიმართვის მთელი საშიშროება კარგად ჰქონია გათვალისწინებული და ეს მუქარა, როგორც ეტყობა, იმდენად განსახორციელებლად არ ჰქონია განზრახული, რამდენადაც მეფისა და სამწყსოს შესაძრწუნებლად და შესაშინებლად ნახმარი ფანდი იყო. საეკლესიო კრების მეფისადმი მირთმეულ ულტიმატუმში მუქარას შემდეგი დამახასიათებელი სიტყვები მისდევდა: „და ნუ თუ ამისითა ქნითა (ე. ი. ეკლესიების დაკეტვითა და შეჩვენებით) სხუა სჯულთა და სხუას ტომთაგან მეფობასა თქუნსა საწყინო რამე შემოუვიდეს, და სჯულიცა ჩუენი დაკნინდეს? ეზომისა კადნიერებისა და წყენისა კადრებისათვის, ვითა საშინელისა, ღმრთისა საშინელებათაგან ვძრწით და ვიშიშვით“-ო იქვე).

ზემომოყვანილი წინადადებითგან ცხადადა ჩანს, რომ საეკლესიო კრებას ესმოდა, თუ რამდენად სახიფათო საშუალება იყო ის, რის განხორციელებასაც მეფესა და სამწყსოს ემუქრებოდა, და, ეტყობა გრძნობდა, რომ ამით შესაძლებელი იყო თვით ეკლესიასვე ეზარალა და უფრო უარესად დაცემულ-დაკნინებულიყო. ცხადია, ამავე შიშმა და შეგნებამ დაიცვა კრება ამ უკიდურესი ნაბიჯის გადადგმისაგანაც.

როგორც მებრძოლი და მეომარი, რომელსაც მოწინააღმდეგესაგან შიში და ძრწოლა ვერ დაუშალია, თავისი მღელვარების გამოძღვანებით თავისივე მტერის გამბედაობას აძლიერებს, ისევე საეკლესიო კრების მიმართვაში შეჩვენების მუქარის შემდგომ შიშისა და ძრწოლის შესახები წინადადებისა და ცნობის ამოკითხვა მეფეს და საქართველოს მთავრობას დაარწმუნებდა, რომ ეკლესიის მუქარა საშიშარს არაფერს არ წარმოადგენდა. ამიტომ შესაძლებელია ითქვას კიდევაც, რომ საეკლესიო კრებამ თავის დამარცხებას ნაწილობრივ თითონაც შეუწყო ხელი.

§ 8. შურისძიება მარცხისთვის.

ეკლესია და ეკლესიის მსახურნი თავის ასეთ დამარცხებასა და დამცირებას, რასაკვირველია, ასე ადვილად ვერ შეურიგდებოდენ: მათი გული საეკლესიო მიწების გაცემის გეგმის შემმუშავებელისა და განმახორციელებელისადმი, რა თქმა უნდა, წყრომითა და სიძულვილით წინანდელზე უფრო მეტად იქნებოდა ავსებული. მართლაც, ზევით უკვე გვქონდა ულუ-დავითის სიკვდილის შესახებ ქართველი *ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი ს ა*, თუ მისი წყაროს ცნობა მოყვანილი, სადაც მეფის სენისაგან განუკურნებლობა და სიკვდილი საეკლესიო მიწების გაცემისათვის ღვთაებისაგან მოვლენილ რისხვადა და სასჯელად არის წარმოდგენილი. ამასთანავე აღსანიშნავია ის განზრახვი გაზვიადებაც, როგორადაც მეფეთაგან საეკლესიოდ შეწირული მამულების გაცემის ამბავია მოთხრობილი, როდესაც, საქმის ნამდვილი ვითარების გადმოცემის მაგიერ, მთელი ეს ეკონომიურ-ფინანსიური ღონეობა ნაწოდებია „შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა“, (*გვ. 696) ანდა „რღვევად საყდართა და შლად“ (*867, გვ. 7114). ამასვე

55

უნდა ჰგულისხმობდეს ჩვენი ისტორიკოსი, როდესაც ულუ-დავითზე ამბობს „მოაკლო ღმრთის მსახურებას“-ო (* 867, გვ. 711).

თუ სამღვდელოების მძულვარებამ მეფის პიროვნებაზე-კი არ დაინდო, ადვილი წარმოსადგენელია, რაოდენი შხამი იქნებოდა დანთხეული საქართველოს მაშინდელი მთავრობის იმ ვაზირთა-უპირველესის განსაქიქებლად და გაპირშავებისათვის, რომელიც საეკლესიო უძრავი ქონების გაცემის „მნებებელი“, „მაწვეველი“ და ნამდვილი „მაქნეველი“ იყო. აკი მას მისი მომავალი ჯერ კიდევ საეკლესიო კრებამ გაუთვალისწინა და უწინასწარმეტყველა, რომ „ბოროტისა მიზეზი ბოროტსა მოისთულებს“-ო! და აი მართლაც, ყოვლად ძლიერი და გაბედული ვაზირთა-უპირველესისა და მწიგნობართ-უხუცესის ჭყონდიდელ-უჯარმელის, ბასილის, ბედიც ხომ უკუღმა დატრიალდა!..

ჟ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი მოგვითხრობს, რომ ბასილზე ხმა გაუვრცელებიათ, „სიტყუაცა იყო, ესუქნის (დედოფალს) თანა-ეყო. ამისთჳს შესმენილ იქმნა ბასილი წინაშე მეფისა, რომელმან სწრაფლ მოიყუანა და ბრძანა ძელსა დამოვიდება. დამოჰვიდეს ძელსა შუა ქალაქსა“-ო (* 846, გვ. 691). ამ ამბავს ჩვენი ავტორი კვლავ უბრუნდება და იქ ზოგიერთში უფრო ვრცელი ცნობებია. მისი სიტყვით, ბასილი უჯარმელი „მოაკუდინა მეფემან უწესოებისათჳს: თანა-ეყო ბასილი ესუქნის და არა ჰრიდა საწოლსა პატროსანსა მეფისასა **ჩოჯანიცა აღიჯადნა და მთავრობაც მიიტაცა**, – ამის უწესოებისათჳს მოიკლა ბასილი“-ო

(* 867, გვ. 712).

ულუ-დავითთან ბასილი, მაშასადამე, დაუსმენიათ, დედოფალთან სქესობრივი კავშირი აქვსო. ეს დასმენა ხმებზე და ჭორებზე უნდა ყოფილიყო დამყარებული: ამას ქ ა მ თ ა ა ღ მ წ ე რ ე ლ ი ს გამონათქვამიც ჰმოწმობს „სიტყუაცა იყო“-ო. ამ ბრალდების საფუძვლიანობა რომ თვით

56

მასაც არ სჯეროდა, ამას ჩვენი ისტორიკოსის უკანასკნელი სიტყვები ცხად-ჰყოფენ. იმ საშინელი სასჯელის მოხსენების შემდგომ, რომლითაც ულუ-დავითს საქართველოს ვაზირთა-უპირველესი დაუსჯია, მას ასეთი მეტად დამახასიათებელი წინადადება აქვს დართული: „**რამეთუ იყო მეფე მალე-მორწმუნე და ლიტონიცა**“-ო (* 846, გვ. 692). ამგვარად, მეფე რომ ასეთი გულუბრყვილო არ ყოფილიყო და ისეთი ხასიათი არ ჰქონოდა, რომ ყველაფერს, რასაც-კი ეტყოდენ, ადვილად იჯერებდა, შესაძლებელია საქმე ასე არ დატრიალებულიყო. ხოლო, თუ გავიხსენებთ, რომ საეკლესიო მიწების გაცემის მნებებელი „მაწვეველი“ და „მაქნეველი“, როგორც დავრწმუნდით, ბასილი ჭყონდიდელ-უჯარმელი უნდა ყოფილიყო, რომლისადმი ამის გამოც და იმიტომაც, რომ სასულიერო ტანისამოსის გახდა და საეროს ჩაცმაც გაბედა, სამღვდელოების მთელი სიძულვილი იქნებოდა მიმართული, მაშინ შესაძლებელია ისეთი ეჭვიც-კი წამოიჭრას, რომ ეგების ვაზირთა-უპირველესზე საბედისწერო ჭორებისა და ხმების გასავრცელებლად ნიადაგი სწორედ საეკლესიო მიწების გაცემით აღძრული ძლიერი სიძულვილით იყო მომზადებული-გაპოხიერებული.
